

Yağış yağır, sevgilim

Hamlet İsxanlı

1

Yağış səhər tezdən, aləqaranlıqda başladı - seyrək, xırda damcılarla, sakit-sakit, hay-küysüz, küləksiz, boransız. Yağış damlaları evlərin dam, divar və pəncərələrini döyəcləyərək təbii, ritmik səs çıxarır, çalib-oxuyurdular. Yağış güclənməsə də, davamlı oldu, get-gedə üzdə olan hər şey - yol, küçə, ev, ot, ağac və insanlar suya qərq oldu. Pəncərələr yağışdan tərlədi, dumana büründü. Rənglər sönükləşdi, mavi səma boz rəng aldı. Çimib təmizlənən yarpaqlar rəng verib rəng aldılar, solğun yaşıl tünd yaşıl rəngə döndülər. Göydən gələn su ilə şəhərdəki toz-torpaq qarşılaşıb bir-birinin canına hopdu. Havanı tərəvətli torpaq qoxusu bürüdü.

Aslan yolboyu fikirli-fikirli, dalğın halda maşının aynasından yağışın islatdığı ətrafı seyr edirdi. Yağış dəqiq xətləri tumarlayıb hamarlamış, hər şey yumşalmış kimi görünürdü. Niyə belədir?! Aranda, dağda, yolda, şəhərdə - hər yerdə, bu çox maraqlı təbiət hadisəsini izləyən Aslan arasıkəsilməyən bu asta yağışın yaratdığı intim ortamda düşüncələrə dalmışdı.

...Yağışlı hava tək məkana deyil, insanın duyğu halına da təsir edir, dünya elə bil ki, daha içdən hiss olunur. Yağış sanki iç dünya ilə ətraf dünyanı bir-birinə yaxınlaşdırır, istək və bağlantını gücləndirir. Yağış yenilikçidir, mühafizəkarlığı zəiflədir, dəyişiklik yaradır. Yağış yağanda həyatın tempi yavaşlayır, insan daha yavaş gəzir, daha sakit, daha dalğın, daha düşüncəli olur. Yağış duyğuların açılması üçün münbit mühit yaradır. Yağan yağış, elə bil ki, insanlar arasındakı maneələri aradan qaldırır, tərəddüdü, ehtiyatı, ifrat həssaslığı "gizlədir"...

Aslan maşından düşüb iş otağına tərəf addımladı. Yağış səngiməmişdi. O, heç vaxt yağışdan qorunmaq üçün özü ilə çətir götürmürdü. İndi də narın yağışa məhəl qoymadan, tələsmədən, ətrafa boylana-boylana binanın içinə doğru irəlilədi. İş otağına daxil olub bir az pəncərə qarşısında dayandı, həyəətə baxdı. Sonra hər gün olduğu kimi yazı masasının yan tərəfindəki kompüterini açıb elektron poçtunu yoxladı. Əvvəlcə çoxsaylı "artıq və ya lazımsız" məktubları sildi, qalanlara ötəri baxıb sonradan oxumaq və ya cavablandırmaq istədiklərini işarələdi. Bu anda masanın yan tərəfində xüsusi dayaq üstünə qoyduğu mobil telefona məktub gəldi. Aslan yaradıcı iş və məlumat axını baxımından kompüterini telefondan üstün tuturdu. Məktub göndərməyi əsasən kompüter vasitəsilə edirdi. Elektron poçtu telefonuna da gəlirdi, lakin nisbətən uzun olan məktubları kompüterdə oxuyur və cavabı da oradan yazırdı. Telefonun ekranı kiçik olduğuna görə, barmaqları lazım olan hərflərinə qonşu hərflərə dəyib yazını korlaya bilirdi. Lakin adamların əksəriyyəti, bildiyinə və eşitdiyinə görə, telefonla yazışmağı daha çox xoşlayırlar.

Yaxşı, bəs bu nə məktubdur? "Salam, Aslan müəllim. Sizi böyük bacım Tovuzla bağlı bir məsələyə görə narahat edirəm. Dünyasını dəyişəndən sonra onun əlyazmaları - şeirləri, hekayələri və məqalələri qalıb. Onun arxivində sizin vizit kartınızı gördük. Anam sizinlə görüşmək, qızı Tovuzdan qalan əlyazmalarla nə edəcəyimizi, onları hara və kimə təqdim edə biləcəyimizi məsləhətləşmək, sizin bu barədə fikrinizi öyrənmək istəyir. Aslan müəllim, ümid edirik ki, xahişimizi nəzərə alıb bizə vaxt ayırırsınız". Məktubun sonunda sadəcə ad yazılmışdı: Durna.

Tanımadığı xanımdan gələn bu məktub Aslanı xəyalən keçmişə - Tovuz xanımla tanış olduğu və bir yerdə çalışdıqları günlərə apardı.

...Tovuz ədəbiyyatçı idi, Azərbaycan-Avropa ədəbi əlaqələri ilə, həmçinin Azərbaycan və türk xalqlarının folkloru ilə maraqlanırdı, araşdırma aparır, ara-sıra şeir yazırdı. Aslan onun hekayə də yazdığını bilmirdi. O, mədəni, gözəl, söhbətçil və xoş insan idi. Aslanın Tovuzla tanışlığı cəmi bir neçə il sürsə də, onlar dostlaşmış, məmnuniyyətlə ədəbiyyatdan, dünyanın gözəlliklərindən və həyatın qərribə işlərindən söhbət edir, rəsmi və qeyri-rəsmi məclislərdə

qarşılaşır, görüşürdülər. Hər ikisinin zarafatçı və musiqisevər olması onları bir-birinə daha da yaxınlaşdırmışdı. Gözlənilmədən Tovuzun ağır xəstəliyə düşər olduğu bilindi.

...Ailə həyatında da müəyyən çətinlikləri varmış Tovuzun, bu barədə özü danışmazdı, Aslan ordan-burdan eşitmişdi. Deyilənə görə əri Tovuzdan xeyli yaşlı, vəzifəli və zəhmətli bir adam olmuş, onu nəzarət altında saxlayırmış. Aslan bu dövrdə Tovuzla yaxınlaşmağa, ona necə kömək etməyə çalışsa da, bir şey əldə etməmişdi, Tovuz özünə qapanmışdı. Sonralar Aslan iş yerini dəyişdi və Tovuzla əlaqələri zəiflədi, get-gedə tamam kəsildi.

...Tovuz vaxtında müalicə olunmadı və ya yaxşı həkimə düşmədi, allah bilir. Uzun çəkən xəstəliyi şiddətləndi, Azərbaycanın qərb bölgəsində göz açdığı dünyaya onun şərqində, Bakıda "eh, vəfasız dünya" deyib gözlərini həmişəlik yumdu.

Aslan fikirdən ayılıb Durnaya qısa cavab yazdı:

--Durna xanım, mərhum dostum Tovuz xanımın xatirəsi mənə çox əzizdir. Buyurun, istəsəniz, sabah günortadan sonra, saat 4-5 radələrində, 5-ə doğru gəlin. Əgər bu vaxt sizə uyğun deyilsə, onda başqa bir gündə görüşə bilərik.

Durna xanımın, belə görünür ki, gözü telefonda imiş, Aslanın cavabını alan kimi yazdı: --Aslan müəllim, geri dönüş etdiyiniz üçün təşəkkür edirəm. Sabah saat 5-in yarısında sizin yanınıza gələ bilərik. Etiraz etməirsinizsə.

Aslan razılığını bildirdi.

2

Yağış iki gün idi ki, ara vermədən yağırı. Təyin olunmuş vaxtda iki xanım – ana və bala Aslanın iş yerinə gəldilər. Maşından düşüb binaya daxil olana kimi bir az islandılar. Aslanın köməkçisi onları gülürlə qarşılayıb əyləşmək üçün yer göstərdi. Nurani sifəti və kübar görkəmi ilə rəğbət doğuran ana:

--Qızım, Aslan müəllimlə görüşəcəkdik, - dedi.

--İndicə gələr, görünür yağış yolları keçilməz edib yenə, ona görə bir az gecikir.

Aslan içəri girəndə iki xanıma eyni zamanda nəzər salsın da, gənc olan ona kimisə xatırlatsın da, diqqətini hənalı saçları ortadan ikiye ayrılıb səliqə ilə daranmış və elə ilk baxışdan nəşə bir doğmalığa hiss etdiyi, amma adını bilmədiyi ana üzərində cəmlədi.

- Xoş gəlibsiniz! Bağışlayın, bir az gecikdim. İslanıbsınız, keçin əyləşin, bir çay içək", - deyər qonaqları otağına dəvət etdi.

--Aslan müəllim, sizə zəhmət verdik, - deyər üzrxahlıq və təşəkkür ifadə edən sözlərlə əvvəlcə ana, ardınca gənc xanım otağa daxil oldular.

Aslan:

--Nə zəhmət, sizinlə görüşmək çox xoşdur. Əyləşin, - deyər qonaqları oturmağa dəvət etdi. Əyləşdilər, çox keçmədən çay və şirniyyat gəldi. Ana Aslana doğma olan ləhcədə, həlim səslə söhbətə başladı:

--Aslan müəllim, mənim adım Nabatdır, sizin tanışınız, rəhmətlik Tovuzun anasıyam. O sizi çox böyük hörmət və məhəbbətlə anırdı. Uzaqdan olsa da, sizi mən də tanıyıram.

--Nabat xanım, Tovuz xanımla dost idik. Söhbətimiz tuturdu. Onun həmkarları arasında gözəl, mehriban, dürüst və istedadlı insan kimi hörməti vardı.

--Qızım Durnaya, Tovuzun kiçik bacısına "gör Aslan müəllimlə əlaqə yarada bilərsənmi?" dedim.

Nabat xanım bu sözləri deyərək qızına tərəf baxdı, məhəbbət dolu gözləri ilə onu süzdü, sonra Aslana tərəf döndü:

--O, gecikmədən sizinlə əlaqə qura bildi. Siz də sağ olun ki, onun məktubuna cavab verdiniz və bizi qəbul etdiniz.

Aslan baxışlarını Durnaya doğru yönəltdi. Ürəyində "Ay Allah, nə gözəl xanımdı!" - dedi, içindən gələn və açıq iltifat bildirən bir fikir səsləndirməkdən - "kompliment" deməkdən

özünü saxladı. Aslan indicə gördüyü, hələ tam tanımadığı Durna ilə onun bacısı, çoxdan tanıdığı Tovuz arasında bir bənzərlik gördü. Tovuz gözəl, dilli-dilavər, cəsarətli xanım idi, yenicə gördüyü Durna isə... Aslanın gözündə daha mülayim, məlahətli, çox daha gözəl göründü. Onlar gözaltı baxışdılar. Cazibəli sifəti, insanı məst edən gözləri, al yanaqları və xoş təbəssümü ilə könül oxşayan bu xanım Aslanın nüfuzedici baxışları altında utanıb qızardı. Bu, onun xoş üz cizgilərini daha da cazibədar etdi. Durna, içəri girən andan bəri Nabat xanım ilə danışmağa başı qarışmış Aslana göz altından maneəsiz baxmaqda idi. Aslan bunun fərqlində idi. İndi isə Durna Aslanın sınaıçı baxışları altında bir anlığa ona baxıb gözlərini aşağı endirdi. Utancaq olduğu görünürdü, üzündə parlayan damla onu isladan yağışın qurumamış izi idi ya utancaqlığın gətirdiyi tər?!

Aslan nəzərlərini Durna üstündə çox saxlamayıb başını istər-istəməz yenidən Nabat xanım tərəfə çevirdi.

Söhbət əsasən Tovuzun əlyazmaları və onlarla nə etmək üzərində davam etsə də, Nabat xanım ilə Aslan söhbəti genişləndirib bəzədilər, ona cürbəcür rəng qatdılar. Hər ikisi Azərbaycanın qonşu qərb bölgələrindən idi, eyni ləhcə, eyni adət-ənənə onları yaxınlaşdırırdı. Məmnun halda xeyli ortaq mövzulardan, ortaq keçmişdən söhbət açdılar, xəyalən kəndə, rayona, şəhərə getdilər, adət-ənənələrdən danışdılar, hər ikisinə yaxşı tanış olan fəsəli və qatdama (qatlama) ¹* kimi kənd şirniyyatlarını, bağlarında bitən tut, gilə, alma, üzüm kimi sevimli meyvələri yada saldılar. Nabat xanım “bağımızda yaxşı tut ağaclarımız var, gəlin özünüz dərin yeyin” deyərək Aslanı dəvət etdi. Aslan dönüb Durnaya baxdı, onun göz qamaşdıran alə gözləri ilə qarşılaşıb ürəyində “offf” dedi və fürsəti dəyərləndirdi: --Nabat xanım, sizinlə görüşdən çox məmnunam. Durna xanım da sağ olsun, bizi görüşdürdü. Məmnuniyyətlə gələm, yəqin Durna xanım bələdçilik edər. Durna üzündən heç əksik olmayan zərif təbəssümlə “baş üstə” dedi. O, gözlərində açıq rəğbət, hörmət və gizlədilməsi mümkün olmayan heyranlıqla Aslana baxdı. Bu elə-belə baxış deyildi...

3

İlk görüşdən sonra Aslan Durna haqqında düşünür, onu unuda bilmirdi. Bu xanımın göz oxşayan iri gözləri, yaraşıqlı sifəti onu məftun etmişdi. Durnanın utancaqlığı, utanarkən qızarması, yanaqlarının allanması atəşə dönüb Aslanın qəlbini isidir, yandırır-yaxırdı. Qəflətən ortaya çıxan, Ay kimi zərif işıq saçan bu xanım özündən asılı olmadan Aslanın qəlbini fəth etmişdi. Aslan onu görmək, qəlbini ona açmaq, onunla qəlb yoldaşı olmaq barədə xəyal qursa da, ürəyini çalan bu xanımı axtarır tapmaq fikrinə düşmədi, ona “dur” deyən soyuq və quru məntiqə boyun əydi, cövlan edən xəyalın qanadlarını qırdı. İlk dəfə görmüşdü o qadını, onu tanıyırdı, onun gerçək dünyasından, istək və arzularından xəbərsizdi. Bir cə dəfə gördüyü, azca söhbət etdiyi bir xanıma adam birdən-birə qəlbən bağlana bilərmə?! Bəlkə onunla bir daha görüşməyəcək?! Məgər həyat bu cür təsadüflərlə, ötəri, ilk baxışdan vurğunluqlarla dolu deyilmi?! Bir maral, bir ceyran bərədən, ovçunun qarşısından süzüb keçir, bir daha gözə dəymir, gedib başqa biri tərəfindən ovlanır, başqasının payı olur. Dünya belə deyilmi?! Məgər hər qığılcım alışıb oda-alova çevrilirmi? Yox, əksəriyyəti sönür. Aslan “Deyəsən birdən-birə çox qızıxdım, başımda ağlım varsa, bir az soyutsun məni, göydən yerə endirsin” deyərək gözlərini yumub fikirləşdi. “Bəlkə evlidir, əri var, uşaqları var?! Lap xəyalpərvər olmuşam, bu yaşında bir baxış məni atəşə salıb. Ağlım balaca uşağınkı qədərdir. Ya şirin xəyala dalmış yeniyetməyəm, nəyəm?!”.

Amma xatırlamaq ən insani keyfiyyətlərdən biridir. Xatirə özü gəlir, dəvət gözləmədən. Durnanı tamam unutmaq mümkün deyildi, bu qədər xoşa gələn gözəli necə unutmaq olar?! Kişinin ətrafı qadınlarla dolu olsa da, o, gözəlliyi, nəcabəti, sözü-söhbəti xoş olan xanımlarla rastlaşsa da, hər xanımın atdığı ox onun ürəyinə dəymir. Kiminki dəyir, kiminki dəymir? Bu

suala tam cavab vermək olmur. Xoşa gəlmək hadisəsi ağla, məntiqə bağlı olsaydı, yəqin ki, bir cavab tapmaq mümkün olardı. Amma duyğu ağlın törəməsi deyil, ayrı, müstəqil bir xilqətdir, öz təbiəti var. Duyğunu ürəyə bağlayırlar, bir şey, bir şəxs ürəyi dindirməsə, oxşamasa, onu görəndə ürək gup-gup etməsə, qızınmasa, çırpınmasa, o şeyi, o şəxsi sevmək, ürəkdən sevmək olmur...

Aslan bir şeyə ümid bağlamışdı, səmimi keçən ilk və unudulmaz görüşdə Nabat xanım Aslanı bağa, tut yeməyə dəvət etmişdi. Nabat xanım xoş və etibarlı insan təsiri bağışlamışdı. Söz deyib, sözlə dəvət edib, bir gün gələcək ki, Aslan Durnanın iştirakı və bələdçiliyi ilə o bağa gedəcək, onlarla, əlbəttə hamıdan əvvəl Durna ilə daha yaxından tanış olacaq. Sonrasını... kim bilir?! Ya ancaq sadə, səmimi tanışlıq, dostluqla rastlaşacaq və kifayətlənməli olacaq ya da sevə-sevə zümrümə edəcək: “Yenə o bağ olaydı”² *.

Digər yandan “ağlabatan bir fantaziya” Aslanın qəlbini isidir, ümid alovunu üfürür, sönməyə qoymurdu – “Axı o gözəl xanımın gözləti xumar baxışlarında nəşə oxudum mən, bir həvəs gördüm o gözlərdə. Durduğu yerdə, daha doğrusu oturduğu yerdə o niyə utanırdı, qızıl gül kimi qızarırdı?!” Gözümə inanmayımmı?! Göz ağlın işığı, duyğuların güzgüsü deyilmi?!

4

Aradan xeyli vaxt keçdi. Günlərin bir günü Durna gözlənilmədən Aslanın iş yerinə gəldi. Qəbul otağında əyləşən köməkçisinə “Anam Aslan müəllimə qattama göndərib” deyib, qattamanı Aslanın köməkçisinə təhvil verib getmək istədi. Fərasətli köməkçi çevik hərəkətlə “Bir an gözləyin” deyib Aslanın otağına daxil oldu və vəziyyəti olduğu kimi çatdırdı. Aslan həmən “Ayıbdır, içəri gəlsin, təşəkkür etməliyəm” dedi.

--Aslan müəllim gözləyir sizi, buyurun özünüz təqdim edin,- deyə gülürüz köməkçi Durnanı içəri dəvət etdi.

...Aslan ürəyinin tellərini əsdirən gözəli görəcək indi. Zarafat deyil, nə vaxtdır soracağında, əslində intizarında olduğu bir xanım indi gözlənilmədən, qəflətən, xəbərsiz-müjdəsiz öz mübarək ayağı ilə gəlib çıxıb. Köməkçi, Aslanın düşüncə və arzularından xəbəri olsaydı, bəlkə “muştuluğumu ver” deyərdi.

Dünyanın bu qarışıq zamanında nə yaxşı ki, xoş təsadüflərə də rast gəlinir! Təsadüfə bel bağlamaq olmur, amma o, səxavətlidir, sürprizlərlə, gözlənilməz hadisələrlə doludur!

Durna içəri daxil olanda Aslana elə gəldi ki, otaq işıqlandı. Necə deyirlər, “Aslanın gözüne işıq gəldi”. Görmə nəzəriyyəsinə görə bir nəsnəni, cismi görmək hadisəsi o nəsnədən çıxan şüaların gözə gəlib çatmasından ibarətdir. Gələn şüalar gözdən keçib beyinə çatır, üzərində iş gedir, nəticədə o cisim dərk olunur, görünür³ *.

Aslan Durnanı, bu cazibədar gülürüz xanımı gülürüzlə qarşıladı. Onu sirli bir məmnuniyyətlə başdan ayağadək süzdü. Bu açıq baxış Durnanı utandırdı, qızartdı və bu vəziyyət öz növbəsində Aslanı daxilən coşdurdu, üzə hiss olunmasa da. Aslan “xoş gəldin” deyib Durnanı oturmağa dəvət etdi. Durnanın bir az tərəddüd etdiyini görüb gülümsədi və əli ilə kreslonu göstərdi, bu, yəqin ki, “tərəddüd keçmir, oturmalsan” anlamına gəlirdi. Durna əyləşdi. Aslan söhbətə qəlibdən çıxmış, yaygın ifadə ilə başladı:

--Nabat xanıma mənim ehtiram və təşəkkürümü çatdırın lütfən. Heç ağıma gəzməzdi ki, Bakıda kimsə mənə qatdama göndərə bilər. Özümü bişirib?

Durna anasına kömək edə-edə qattama və digər kənd yeməklərini bişirməyi yaxşı öyrənmişdi. İndi hər yeməyi özü sərbəst bişirə bilirdi. Aslana gətirdiyi qattamanı da özü bişirmişdi, hərçənd ki, Aslana vəd edən anası idi. Amma, Aslanla bu görüşə gəlmə səbəbini - Aslanı görmək istəyini ört-basdır etmək, özünü kənara çəkmək, sanki ancasının səyi və istəyi ilə gəldiyini göstərmək istədi:

--Hə, mən də bir az kömək etmişəm.

--Ay nə yaxşı! Onda, lütfən mənə də kömək et ki, sizi yaxşı tanıyım. Nabat xanımın qızısınız, vəssalam, bildiyim budur. Əlavə edə bilərəm: utancaqsınız. Gözəl şeydir utancaqlıq. Durna əməlli-başlı utandı, qaydası üzrə yanaqları allandı, başını aşağı salıb sonra qaldırdı, çətinlik çəkdiyini etiraf etdi:

--Elə qarşılayıb elə danışdınız ki, vallah, bilmirəm nə deyim, dilim tutulur, cavab verə bilmirəm.

Aslan bu xanımın doğrudan da utandığını, daxili həyəcan keçirdiyini, bir az da sıxıldığını gördü, mülayim hava yaratmağa çalışdı:

-- Durna xanım, Mən Tovuz xanımla dost idim, anan Nabat xanım gəldi, öz mehribanlığı və söhbəti ilə məni məftun etdi. Sizi də onun qızı və Tovuz xanımın kiçik bacısı kimi özümə dost saymaq istəyirəm, əlbəttə, etirazınız yoxdursa. Lütfən, rahat olun.

Bu məqamda çay gətirdilər. Aslan davam etdi:

--Çayımızı içək. İcazə ver mən sizin gətirdiyiniz və çox sevdiyim qattama ilə içim çayımı. Siz də baxın, şirniyyatlardan hansını istəyirsinizsə çayı onunla için.

Çay içə-içə Aslan Durnaya baxır, sonra gözünü ondan çəkirdi ki, o, sıxılmasın. Düşündü ki, "Bu qəşəng xanımla daha yaxından tanış olmaq üçün mən gərək utanmayım, hər halda kiçik bir sorğu-sual etmək lazım olacaq":

-- Durna xanım, ananla, o mehriban insanla və sizinlə tanış oldum, ailənlə də tanış olum, əgər ailəni təqdim etsən.

Durna bir az tutuldu. Amma özünü topladı, cavab tələb olunurdu:

--İki qızım var.

Aslan müdafiə xəttini keçməkdəydi, daha geri çəkilmək olmazdı:

--Həyat yoldaşınız kimdir, nəçidir?

Durna gözlərini aşağı dikdi, sonra başını qaldırdı:

--Boşanmışam, uşaqlarımla yaşayıram.

Aslan daxilən sevindi, ürəyi köksünə sığmadı, quş kimi çırpındı, "Arşın mal alan" yadına düşdü – "çox əcəb, indi bəs nə eləyək?"⁴ * . Təhlükədən sovuşub çıxmış adam kimi rahatlandı. Ətrafına sevinc, işıq və istilik yayan bir xanım vardı yanında. Qadın üçün yaxşı tanış olmadığı və hörmət etdiyi bir adama "boşanmışam" demək asan məsələ deyil. Bu səbəbdən Aslan bilmədi Durnaya nə desin, amma bu vəziyyəti uzatmaq da yaxşı deyildi. Başını tərpedə-tərpedə ümumi, tərəfsiz bir fikir söyləməklə kifayətləndi və bu zaman özü də hiss etmədən "siz"dən "sən"ə keçdi:

--Həyat çətindi, mürəkkəbdi. İşləyirsənmi, sənətin, işin varmı?

--Hə...

Durna gedəndən sonra Aslan ürəyində özünü yüngülcə qınadı və ya filosofluq etdi:

"Durna boşanmışam deyəndə niyə sevindim, sevindiyyəmi də deyəsən ondan gizlədə bilmədim. Qəribə məxluqdur insan, eqoistdir, başqasının düşdüyü çətin vəziyyətə görə sevinə bilir - bu vəziyyət onun arzularına uyğun gəldiyi üçün".

5

Aslanın Durnanı görmək istəyi öz-özünə həll olundu. Son görüşdən sonra o, Durnanı, çox yaxından olmasa da, bir qədər tanıdı, üstəlik "ağlabatan fantaziya"nın onu aldatmadığını, Durnanın da ona qarşı biganə olmadığını hiss etdi, gördü. Aralarında mobil telefonla zamanın ruhuna uyğun WhatsApp yazışması başlandı. Qattamadan sonra təşəkkür məktubunu Aslan "çox" sözünü uzatmaqla, "Durna xanım, çoxox sağ olun" sözləri ilə bitirdi. Bu uzatma aranı açmaq, aradakı məsafəni azaltmaq istəyini nümayiş etdirmirdimi?! Durna, bir qədər formal olsa da, yaxşı cavab verdi: "Siz çox dəyərli və əziz insansınız bizə. Nə vaxt könlünüzdən hər hansı kənd yeməyi keçsə, deyin, gətirim və ya buyurun bizə gəlin, anam belə istəyir".

Növbəti təşəbbüs Durnadan gəldi - Aslanı Yeni il münasibətilə təbrik etdi. Aslan Durnanın bu addımını, özü də fərq etmədən, uşaqlıqda əzbərlədiyi şeiri dəyişdirib səsləndirməklə bəzədi - “Aha, Durna heç də bizi qoyub qaçmayıb”⁵ * . Nəzakətli cavabında “Yeni” sözü ilə oynayan Aslan yazının sonunda gələcəyə sözdən sərmayə qoydu - “Yeni görüşlər arzusu ilə”. Durnanın “böyük məmnuniyyətlə” deyən cavabını oxuyan kimi Aslanın sevinci bədən dili ilə ifadə olundu - ilk olaraq gülümsədi, bir fikrə gələndə və ya bir fikri təsdiq edəndə olduğu kimi sonra başını “hə” mənasında aşağı-yuxarı yırğaladı. Sözü böyük ehtiyac yoxdu, “aha” demək kifayət etdi. Kefi əməlli-başlı kökəldi.

8 mart Qadınlar bayramında Aslan Durnanı və onun vasitəsilə Nabat xanımı təbrik etdi. Durnanın təşəkkür məktubuna cəld cavab yazdı: “Durna xanım, sağ ol! Bayram günləri mən şəhərdə olacam. Sən harada?” Bu dəfə də bilə-bilə Durnaya müraciətdə “siz” deyil, “sən” yazdı. Durna dəqiq cavab verdi: “iki günlük rayona gedirik. Sonra mən də şəhərdə olacam”. Aslan tam açıldı: “Şəhərə gələndə görüşək”. Durna yenə sadə və aydın cavab verdi: “Yaxşı. Gələndə xəbər verərəm”. Beləliklə, tanışlığın möhkəmlənməsi üçün zəruri addım atıldı – görüş istəyi təsdiq olundu. Görüşə razı olmaq bir maraq olduğunu göstərir, eyni zamanda “maraq davam edəcəkmi?” sualı da ortaya çıxacaq, etibar sınağa çəkiləcək. Bir və ya bir neçə dəfə görüşmək çətin iş deyil, görüşlərin davamlı olması mühümdür. Meyvə kal vaxtı yeyilmir, acı olur, yetişəndə dada gəlir, şirinləşir. İki insan arasındakı görüş də belədir, vaxt keçməlidir, vaxtı yetişməmiş şirinləşmir, yaxşı dad vermir.

Durna Aslanı uzaqdan yaxşı tanıyırdı, Aslanın isə bundan xəbəri yox idi. Aslan Durnanın keçmişindən, indiki həyatından xəbərdar olmasa da, Durnanın ona müəyyən rəğbəti olduğunu deyən “ağlabatan fantaziya”, bu sezgi gücü əsassız deyilmiş. Durna ilk dəfə böyük bacısı Tovuzun dilindən Aslan barədə tərifi sözlər eşitmişdi. Aslanın ağılı, dürüstlüyü, davranışı, səmimiyyəti barədə danışan Tovuz “yaraşqlı kişi” sözünü xüsusi bir əda ilə, hərəkətlə ifadə etmiş, sözünü qismən də olsa təsdiq etmək üçün Aslanın müəllim yoldaşları ilə birlikdə çəkilmiş bir neçə şəklini də göstərmişdi.

6

...Durna əri Behbud ilə, özü demişkən, Leyli-Məcnun olmamışdılar, uzaq qohumluqları vardı, tanış etmişdilər. Oğlan ali təhsilli mühəndis idi, lakin qohumlar onu “asan” işə düzəltdirmişdilər - rayon həmkarlar ittifaqında əməyin mühafizəsi və texniki təhlükəsizlik şöbəsində baş mütəxəssis. Durnanın ailəsi oğlanın yaxın gələcəkdə yaxşı işlə məşğul olması üçün əsas hazırladı və o, ingilis dili öyrənmək, həmçinin müəyyən texnoloji yenilikləri mənimsəmək və təşkilati ünsiyyət qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün təlimlərə baş vurdu. Evləndikdən sonra gənc ailə daha çox Hollandiya adı ilə tanıdığı Niderland'a getdi. Birinci uşaq orda doğuldu. İkinci dəfə hamilə olan Durna müəyyən çətinliklərlə üzləşdikləri üçün Bakıya qayıtmalı oldu. Bir müddət sonra əri də qayıtdı.

Təbiətə çox həssas olan Durna ərində gözəçarpan dəyişmələr müşahidə etdi, göz bəbəkləri kiçilmiş kimi görünürdü, gözləri qızarır, halı dəyişir, birdən çox xoşəhval olur, sonra tez kefi pozulur, əsəbiləşir, yorğun və həvəssiz olurdu. Diqqətsiz olmuş, yaddaşı zəifləmişdi. Durna şübhələndi. Tezliklə Behbud məhəllədə narkotik maddələr alverçisi kimi tanınmış kişi ilə bir yerdə göründü. Məsələ aydınlaşdı.

Durna “məndən, ailəsindən uzaqda yaşadı, tək qaldı, pis adamlarla tanış oldu, pis vərdislərə qurşandı” deyərək düşündü, təhlil etdi. O, çox çətin olsa da, qüruru möhkəm yaralansa da, uşaqlar atasız qalmasın dedi, gözlədi, ərinin peşmançılıq etirafını sınağa çəkdi. Həyat bir müddət romantikasız ola bilər, susa bilmək, dözmək və bağışlamaq da həyatın bir parçasıdır.

Durna üzə özünü bir şey olmamış kimi apardı, iki uşağının qayğısına qaldı, onların tərbiyəsi ilə məşğul oldu, bədii kitab oxumaq ehtirası da ona bir qədər kömək etdi. Get-gedə ər-arvad münasibəti hər mənada pozulmağa başladı. Durna ərinə “yalan danışma, olanı de,

birlikdə səhvləri düzəldək” desə də, əri ümumilikdə özünü Durna ilə ədəbli aparsa da, təəssüf ki, peşmançılıq sınağından üzüağ çıxmadı.

Hər şeyin ölçüsü var, ailə bir birlikdir, bağlılıqdır, ailə nə xaosu sevir, nə mütləq azadlığı. Durna düşündü: “Bu halla davam etsək, uşaqlar bir az böyüyüb hər şeyi başa düşəndə xəcalət içindəmi yaşasınlar? Atamız narkomandı sözünü necə udsunlar, mən onlara necə cavab verəcəm? Qonum-qonşu nə deyəcək, mənim özümə münasibət necə olacaq? Bizim cəmiyyət kişini çox qınamır, böyük səhvini də bağışlayır, qadını isə qınayır və bağışlamır”. Durna uzun-uzadı düşündü, ağlayıb-sızlamadı, məzəmmət etmədi, münasibəti ləyaqətlə bitirdi. Hörmət etdiyi qayınanasının yalvarışlarını dinləsə də, geriye yol qoymadı, sakitcə boşandı.

Belə məsələlərdə “belə gözəl qadının əri və iki gül kimi uşağın atası niyə narkoman oldu?” kimi suala birqiymətli sadə cavab vermək olmur, “belə gözəl qadının əri gör kiminlə kimə xəyanət etdi?!” sualında olduğu kimi. Adətən ailə daxilində pozulma tək bir səbəbə bağlı olmur. Kişidəki özünübəyənmişlik, həyəcan və macərə ehtirası, orta yaş böhranı, insani və qadın-kishi münasibətlərindəki soyuqluq kimi amillər də öz rolunu oynayır...

7

İnsan həyatı boyu həyəcan arayır, məmnunluq hissi keçirmək istəyir. Bunu əldə etmək üçün həyatda çox yol, çox üsul var: musiqi, incəsənət, dağa çıxmaq, səyahət etmək, oxumaq, öyrənmək, idmanla məşğul olmaq, başqalarına kömək etmək, kəşf etmək, sevgi və dostluq kimi xoş, yaradıcı həyat sürmək... Eyni zamanda həm həyəcan, həm fayda verən məşğuliyyət bəyənilir, təqdir olunur. Bəs nədən bəzi adamlar həyatdan zövq almaq üçün spirtli içki, qumarbazlıq və narkotik kimi dağıdıcı, yıxıcı yola baş vurur, oğurluğa, fırıl-dağa, zorakılığa qurşanır, yaltaqlıq edir, rüşvətxor olur, pis yollara düşür? Çünki hamı, hər kəs məmnuniyyət, mənə və həyəcan axtarışında olduğu halda, məqsədə doğru aparan yollar fərqlidir. Seçim şəxsiyyət, tərbiyə, mədəniyyət, biogenetika, imkanlar və sosial mühit kimi amillərlə müəyyən olunur. Risk həyəcanı, güclü duyğular dağa dırmanmaq və ya paraşütlə tullanmaqla da əldə edilə bilər, cinayətkar fəaliyyətlə də.

Özünə və başqalarına zərər verən vərdişlər niyə cəlbədidir? Onlardan asılılıq necə yaranır? Bu çox mühüm sualların cavabı sadə deyil... ⁶ *

Yaradıcı, qurucu zövqlər adətən ciddi səy, zəhmət tələb edir: dil öyrənmək və ya musiqiçi olmaq illər çəkir, dağa dırmanmaq üçün təlim və fiziki güc lazımdır, sevgi dolu bir münasibət qurmaq səbr istəyir, nüfuzlu bir alim olmaq onilliklər tələb edir. Sağlam məşğuliyyət və yaradıcı iş (məsələn, yaxşı bir roman oxumaq) tez, anında zövq verə bilər, lakin daha davamlı bir məmnuniyyət və xoşbəxtlik hissi üçün uzun zaman sərf etmək və böyük zəhmət çəkmək tələb olunur. Zərərli vərdişlər isə sürətli həyəcan, nəşə, asan pul, qayğılardan ani qaçış kimi xoş vədlər verir, lakin uzunmüddətli və dağıdıcı, məhvedici zərərə aparır. Az zəhmətlə və ya zəhmət çəkmədən sürətli sərvət, sosial mövqe, təsir gücü əldə etmək, hakimiyyətə çatmaq fikri, təbii olaraq, cazibədar görünür.

Digər tərəfdən, qumara qurşanmağın, spirtli içki və ya narkotik maddələrdən istifadə etməyin səbəbi çox vaxt onları sevməklə deyil, tənhalıq, qayğı, narahatlıq, ruhi sıxıntı (depressiya), darıxma, ümitsizlik kimi duyğulardan qaçmaq cəhdi ilə bağlıdır.

Yol seçmək məsələsində sosial mühitin rolu danılmazdır. İnsan ətrafındakıları təqlid edir. Əgər bir gənc kitabın sevə-sevə oxunduğu, musiqinin qiymətləndirildiyi, idmanın təşviq edildiyi bir yerdə böyüyürsə, o, çox güman ki, həmin sahələrdən həzz alacaq. Əksinə, korrupsiyanın adi hal olduğu, zorakılığın təqdir edildiyi, alkoqol və ya narkotiklərin yayıldığı bir yerdə böyüyürsə, bu cür davranışlar ona adi, hətta arzu olunan kimi görünə bilər.

8

Boşananda Durnanın 32 yaşı vardı. O, özünü iki körpəsini böyütməyə həsr etdi, nikbin təbiəti onun köməkçisi oldu. Əlbəttə anası və qardaşının diqqət və qayğısı hər mənada mühüm idi. İş həyatına başladı, özünü ələ aldı - “uşaqlarımın xoşbəxt və sevgi dolu evdə böyüməsi üçün ağlamağı tam dayandırdım, əslində ağlağan deyiləm”.

Qadının gözəlliyi onun iş həyatında əngəl törədə bilər. Durnanın xüsusi təlimlərdən keçib əlverişli işə başlamaq niyyəti baş tutmadı, idarənin direktoru ona göz kəsildi. Durna nə etdisə direktor gözünü çəkmək istəmədi. Kimə şikayət etsin? Etsə də adı çıxacaq, dedi-qodu yaranacaq. Abırını qorumaq üçün bu namussuz adamdan aralanmaq lazımdır; yeganə aralanmaq yolu işi tərk etməkdən ibarət oldu. Həm zəhməti hədəf getdi, həm psixoloji sarsıntı keçirdi.

Mehdi adlı bir uzaq qohum arvadından ayrılmışdı, iki övladı vardı. Evlənməmişdən əvvəl Durnanın bacısı ilə evlənmək istəmiş, bir müddət gəlib-getmiş, evlilik baş tutmamışdı. İndi qohumluqdan istifadə edib Nabat xanımın yanına gəlir, ona hədiyyələr gətirir, Durnanı, yaşca ondan xeyli kiçik olan bu gözəl qadını ələ almağa çalışırdı. Maddi vəziyyəti xeyli yaxşı olduğuna və qohumluğuna güvənir, “dörd uşağımız var, biri də olar, beş uşağa atalıq edərim” deyərək gah Nabata, gah da Durnanın özünə girir, vədlər verirdi. Durna onu yaxın buraxmırdı, ondan heç xoşu gəlmirdi, “nə istəyir bu yekəqarın, bacımı ala bilmədi, utanmaz-utanmaz indi də mənə göz dikib”. Nabat:

--Qızım, son sözünü de, ya hə, ya yox, axır biz də rahat olaq, o da. Qohumdur, ayıbdır, gəlib-gedir, özü də avara olur, bizi də əldən salır,- deyəndə Durna gülə-gülə cavab vermişdi:

--Ay ana, de əl çəksin bizdən. İki uşağı zorla böyüdürem, birdən-birə dörd uşaq anasımı olum deyirsən? Hələ beşincini də istəyir. Onunla ortaq bir marağım da yoxdur, onun öz dünyası, mənim fərqli öz dünyam var. Həm də, ay ana, düzü balaca boy, yekəqarın kişilərdən heç xoşum gəlmir. Öldür məni, beləyəm, neyləyim?!

Bir müddət keçdi, uşaqlar məktəbə getdilər. Durna onlarla məşğul olur, dil, ədəbiyyat, tarix dərslərini özü izləyir, riyaziyyat və fizika dərslərinə qardaşı Araz kömək edirdi. Yuxarı siniflərdə kimya, biologiya və ingilis dili üzrə uşaqları dərslərdən əlavə müəllim yanına göndərirdi. İşə də düzəlmişdi, böyük bir idarənin mətbuat şöbəsində çalışırdı, maaşı çox olmasa da, işindən xoşu gəlirdi.

Durnanı bir ad günü məclisində Elvin adlı bir mədəni gənc kişi ilə tanış etdilər. Elvin cərrah idi, heç evlənməmişdi, Durnadan iki yaş kiçik idi. Xasiyyəti və davranışı yaxşı idi. Amma Elvinin bir nöqsanı vardı – dərddə qalan, qayğıkeş deyildi. Bəlkə elə bu səbəbdən gec qalmış, evlənməmişdi. Elvində uşaqlara qarşı maraq və rəğbət görməyən Durna məyus oldu. Sevrə-sevrə iki uşaq böyüdən ana övladları ilə uyuşmayan heç kimi yaxın qoya bilməzdi. Söhbətləri tutsa da, fikir ayrılığı üstün gəlirdi.

9

Durnanın Aslanla uzaqdan tanışlığı isə davam etdi. Aslan haqqında bacısından eşitdikləri, sosial mediada rast gəlinən məlumat, müsahibə, şəkil və videolar onun ağıllı və ləyaqətli adam olduğunu göstərirdi. Durna özündən asılı olmadan maraqla Aslanı izləməyə, onun xəyalı ilə yaşamağa başladı. Amma xəyalının bir gün gerçəyə dönə biləcəyi barədə düşünmür, buna bir əsas görmürdü. Bir gənc qadın uzaqdan tanıdığı, haqqında gözəl şeylər eşitdiyi, internetdə tapa biləcəyi hər şeyi oxuduğu, baxdığı və görünüşünə, danışığına, davranışına heyran olduğu bir kişi haqqında hansı fantaziyalara sahib ola bilər? Tovuz ona Aslanın evli olduğunu da, arvadının bir rus xanım olduğunu da danışmışdı. Durna o qadının zaman-zaman vətəni Rusiyaya qayıtdığını, bir müddət orada qaldığını da eşitmiş, öz-özünə “bu necə ər-arvadlıqdır” - deyərək düşünmüşdü.

Durna Aslanın kimlik simasını – görkəmini, səsinə, zəkasını, davranışlarını, uğurlarını bilir, lakin adi şəxsi həyatda, evdə, işdə, məclisdə onun necə olduğunu bilmirdi. Biliklərin

olmadığı boşluqları adətən fantaziya doldurur. Nəticə etibarilə, Durnanın illər boyu pərvazlanan heyranlıq və xəyal gücü Aslan adlı bir ideal yaratmağa yönəlmişdi...

...Hər ikimiz evliyik. Bu gerçəklik xəyalımı qudurmağa, həddini aşmağa qoymur, məhdudlaşdırır, çərçivəyə salır. Amma... Nə olardı təsadüfən onunla görüşüb uzun söhbət edəydim; o çox ağıllıdır, mən də yaxşıyam və ona pərəstiş edirəm, deməli bir-birimizi yaxşı başa düşərdik. Mənim onda gördüyüm müstəsna sifətləri görəsən arvadı onda görə bilirmi? Bu insan məni həqiqətən tanısaydı necə olardı? Görəsən o, məni maraqlı və cəlbedici hesab edərmidi?! Mənim vəziyyətimi anlayar, ərimdən fərqli olaraq məni dinləyərmi yəqin... Evliliyimə sadıqəm, onun heyranı olsam da, xüsusi yaxın münasibət arzusunda deyiləm. Amma... Əstəğfürullah, Allah məni bağışlasın. Yuxumu, axı, özüm idarə etmirəm, yuxuma qeyri-mümkün xəyali yaxınlıqlar girir. Bəzi ehtirasları boğmaq lazımdır. Yuxudan bir suç duyğusu ilə oyanıram.

...Mən boşandım, o hələ də evlidir. Simmetriya pozulub. Tənasüb pozulub. Mən yeni münasibət üçün sanki müsaidəm, o, yox. Əlçatmazdır. Amma o kişidir, mənə yaxınlaşıb “müsaidənizlə” deyəydi. Məyusluq və tənhalığıma həsrət də əlavə olundu. Əgər şərait fərqli olsaydı... Əgər əvvəllər tanış olsaydıq, görüşsəydik... Əgər bir gün o da azad olsaydı... Diqqətini çəksəydim, birlikdə vaxt keçirsəydik, hörmət və... sevgi görsəydim... Ümid və sevgi hər şəraitdə yaşaya bilir. Eh! Xəyalım qanad açsa da, gerçəklik onun qanadlarını sındırır. Şair demişkən “Xəyal ilə gerçək həyat tutuşaydı əl-ələ”⁷ *.

...Boşandı! Nəhayət! Hər ikimiz subay, hər ikimiz azad! Onu çox xəyal etmişəm, indi onu görmək, onunla görüşmək mümkündür, zamanı çatıb. Yenə şair demişkən, “Xəyalımı tərk et, yavrum, vüsal həsrəndəyəm”⁸ *. Görəsən görüşsək bir-birimizi istərdikmi, bəyəndikmi? Nədən danışardıq? Dost olardıq, yaxşı dost! Sevgi, birlik, evlilik?! Onun yanında xəyalən özümü əsl qadın kimi görürəm - gözəl, ağıllı, üzüyola, eyni zamanda başa düşülən, bir az macəraçı. Amma... hər ikimiz evli olanda da və mən subay o evli olanda da xəyalım qarşısında heç bir maneə, heç bir qorxu dayana bilmirdi. Çünki o gerçək olsa da, uzaqdaydı, əlçatmazdı, qeyri-mümkün idi, xəyal idi. O məni rədd etmirdi, rədd edə bilməzdi, məni tanımırdı ki, rədd etsin! İndi? İndiki mövcud kişi, mən ona məftun olsam da, birdən məni rədd etdi?! Ay Allah, deyəsən əvvəlkindən daha qorxulu vəziyyətə düşdüm...

Onunla necəsə, nə vaxtsa görüşsəm, yəqin ki, çıxışlardan, fotoşəkillərdən, internetdən, müsahibələrdən və yazılardan qurulmuş möhtəşəm bir fiqurla öz vərdişləri, əhval-ruhiyyəsi, cürbəcür tərcihləri və bəzi zəif cəhətləri olan bir insan arasında qalacam. Necə olacaq?! Münasibət mümkün olmayanda mükəmməl fantaziya ilə yaşayırdım, münasibət imkanı yarananda isə gerçəklik fantaziyanın belini qırır, gözünü aç ətrafa bax deyir. Mən onunla görüşməsəm də, onu yaxından tanıdığımı düşünürəm, çünki onun haqqında geniş məlumata malikəm. O isə mənim haqqımda heç nə bilmir. Böyük qeyri-bərabərlik. Hansı qarşılıqlı yaxınlıqdan söhbət gedə bilər?!

10

Boşandıqdan sonra tək qaldığını “evlənmək istəmirəm”, “evlənə bilmirəm”, “sevə bilmirəm”, “bir dəfə sevdim, bəs elədi” kimi sözlərlə əsaslandırılan insan, yəqin ki, bir şeyi unudur: qarşına ürəyinə tam yatan və səni istəyən adam çıxsın, evlənəcəksən və ya onunla birləşəcəksən - nə mənadasa.

Sevgi aclığı, sevimli təmas qıtlığı insanı dramatik şəkildə məhv etməsə də, açıq şəkildə yandırmasa da, daha səssiz bir acıya yol açır - insanı tənhalıq, məyusluq, davamlı bir kədər, əsəbilik və ya duyğulardan əksik qalan həyatın doğurduğu yarımçıqlıq hissi bürüyür. İnsanların fərqli olduğunu da qəbul etmək lazımdır - bəziləri yeni sevgi münasibəti arzusunda ikən, digərləri ailədə, dostluqda, işdə, yaradıcılıqda, inanc və ya tənhalıqda məmnunluq tapırlar.

Orta yaşlı gözəl bir qadın heç evlənməmişsə ya boşanmışsa və ya əri vəfat etmişsə, ənənəvi şərq mühitində o, çətin vəziyyətdədir. Belə qadın nə "gənc və evlilik gözləyən" hesab olunur, nə də cəmiyyətin qəbul etdiyi güvənli "ərli arvad" kimliyinə malikdir. Ona yaxınlaşan kişilərin niyyətləri fərqli ola bilər. Biri səmimi olaraq evlilik və yoldaşlıq axtarır. O biri qadına qarşı qeyri-müəyyən hiss bəsləyir, maraq göstərir. Biri gizli, öhdəliksiz bir münasibət istəyir. O biri qadının tənhalığından istifadə edir, onun yalnızlığını istismar edir - bunun bədəlini özünün deyil, qadının çəkəcəyini yaxşı bilərək.

Qadının gözəlliyi ona göstərilən diqqəti artırır, amma əsas məsələ gözəllik deyil. Əsas məsələ yetkin bir qadının şəxsi həyatı ilə cəmiyyətdəki "abırlı qadın" anlayışı arasındakı ziddiyyətdir.

Dul qadından ölənin ərinə əbədi olaraq sadıq qalması gözlənilə bilər. Boşanmış qadına ədalətsiz yanaşıla bilər, sanki boşanma onun xarakterində bir qüsurluğunu sübut edir. Heç vaxt evlənmiş bir qadın isə maraq və ya şübhə ilə izlənilir. Vəziyyətlər fərqli olsa da, cəmiyyət hər üç qadını eyni narahatedici sinfə yerləşdirir: əri olmayan, münasibətləri kişi və ya ailə nəzarəti altında olmayan bir qadın. Bənzər vəziyyətdə olan kişilərin istəklərinə etiraz etməyən cəmiyyət bu qadınların istəklərini xoş qarşılamır. Ədalətsizlik bu asimmetriyadır. Cəmiyyət yetkin qadının vəzifələrini müəyyən edir, amma onun istəklərini, arzularını çox tanımır; qadının ana, dul qadın, bacı və ya hörmətli qohum olmasını bəyənir, lakin onun şəfqətə, sevgiyə və kiminsə paylaşılan bir həyata ehtiyacı olduğunu tanımaqdan çəkinir. Qadının yalnızlığını ləyaqət və ya sədaqət sayanlar bir kişi ilə dostluq etmək, münasibət qurmaq barədə seçim hüququna şübhə ilə yanaşırlar.

Kişi qadının yanına gələ bilər, eşqbazlıq edə bilər, vədlər verə bilər və nüfuzuna çox xələl gəlmədən geri çəkilə bilər. Qadın isə sadəcə kişi ilə dost ünsiyyətindən başlamış hər hərəkətinə görə qınana bilər. Dedi-qodu, şayiə sübut tələb etmir; bir neçə görüş, telefon danışığı və ya kiminsə onları birlikdə görməsi kifayət edə bilər.

Qohumların narahatlığı da mürəkkəb və eyni zamanda anlaşılandır. Valideyn, bacı-qardaş və digər yaxınlar əzizləri qadının aldadılacağından və ya alçaldılacağından həqiqətən qorxa bilərlər. Lakin bu qayğı asanlıqla nəzarətə çevrilə bilər. Onlar tək qadının özünü deyil, bəlkə daha çox ailənin adını, nüfuzunu qoruyurlar ("adımızı batırma"). Bu vəziyyətdə qadının istəkləri "xalq nə deyər?" sualı yanında ikinci plana atılır. Adətən qadının kişi ilə tanışlığına sevinməyən qohumlar, ona yenidən evlənmək üçün məqbul bir yol da təklif etmirlər və ya edə bilmirlər. Bu qayda xüsusilə dul qadın üçün də sərtidir. Sadıq dul kimi yaşayan bir çox qadın, hətta tənhalıqla barışmış kimi görünən də, ölmüş ərinin xatirəsinə səmimi qəlbdən sadıq qalmaqla birlikdə yeni kişi, bir həyat yoldaşı arzulaya bilər. Belə duyğunun varlığı ölənin ərə xəyanət deyil; xatirə və yeni sevgi bir arada var ola bilər, bir-birini istisna etmir, yeni olan keçmiş, xatirələri silmir.

11

Xəfif yağış yağır, çisələyirdi. Durna şəhərə qayıtmışdı və bu barədə Aslana xəbər verməli olduğu yadında idi. Lakin düşünürdü ki, "Özümü bir az ağır, səbirli aparsam pis olmaz. Görüş arzusunda olsam da, tələsməyim, tələsən təndirə düşər. Qoy təşəbbüs Aslandan gəlsin, onun görüş istəyində olması, şükür allaha, şübhə doğurmur". Aslan telefonda Durnaya sual göndərdi:

--Bu yağışlı havada nə edirsən?

Durna rahat cavab verdi:

--Rayondan qayıtdıq. Evdə oturub pəncərədən yağışı izləyirəm. Sizə yazmadım ki, narahat edərdəm birdən.

--Ay Durna xanım, sənin yazın məni necə narahat edə bilər?! Əksinə, sevindirir. Havaya gəldikdə isə... Səninlə ünsiyyət hər havada xoşdur - boran, tufan qopsa belə.

Durna sevinc nidası ilə cavab verdi:

--Oy! Nə gözəl dediniz!

Aslan məqsədyönlü şəkildə təzyiqi artırdı - Durnanın bundan ancaq xoşlanacağını düşünərək; amma vaxt məsələsini Durnanın öhdəsinə buraxdı, qoy o seçsin, o həll etsin, onun dediyi olsun:

--Nə vaxt mənimlə şəhərdə gəzmək istəsən – gündüz olsun ya gecə, yağış olsun ya qar ya günəşli hava – mənə xoşdur. Sadəcə de – nə vaxt, harada?

Və sual işarəsindən sonra gül işarəsi qoydu. Durna xoşallandı, lakin özünü saxladı, Aslan kimi zilə qalxmadı:

--Yaxın günlərdə gəzə bilərik.

Cavab gözləmədən arxasınca yazdı:

--Yağışlı günləri yola verək, sonra gəzinti üçün uyğun vaxt və məkan seçərik.

Aslan söhbəti xoş atmaca ilə bitirdi:

--Yağma yağış!

Yağış iki gün dalbadal dayanmaq bilmədi. Şəhəri su basdı. İkinci gün

Aslan özündən bixtiyar olaraq zarafatyana

--Küçələrə su səpmişəm, yar gələndə toz olmasın. ⁹*

Yazıb dalınca əlavə etdi:

--Bağışla su bir az çox olub.

Durnanın cavabı da bu ruh halına uyğun oldu:

--Həm də lap çox.

12

Yağış Bakıda həmişə xüsusi, gözlənilməyən, istisna bir təbiət hadisəsi sayılıb. Bakı və onun yerləşdiyi Abşeron yarımadası Qafqazda ən az yağış düşən yerdir. İri Sovet şəhərləri arasında Bakı ən quraq şəhər kimi tanınırdı. Bu səbəbdən Bakıda yağış yağanda sevinirdilər. İndi vəziyyət dəyişib. Bakıda tez-tez yağış yağır. Yağır, özü də necə yağır! Şəhəri batırır.

Suda iz qalmır deyirlər, amma su iz salır, bəzən istəniləndən çox böyük iz...

Yağış davamlı və ya şiddətli olanda şəhər su ilə dolur, küçə, məhəllə və yolları sel бүрүүр, hərəkət gücə düşür. Bakı göydən gələn suları - Bakıda bu digər yerlərlə müqayisədə az olsa da - həzm edə bilmir. Bakının havadan, göydən, daha doğrusu yağan yağışdan müdafiə sistemi zəifdir. Burada sanki yerlə göy arasındakı əvvəlki tarazlıq pozulub. Güclü ya davamlı yağış Bakını iflic edir, sel suları, göllər, gölməçələr şəhəri ağışuna alır, hətta bazar və qəbristanlıqlardan da su altında qalanlar olur. Bir çox evlərin damı yağışa davam gətirmir, yağış tavanı isladır əvvəlcə damlalarla, sonra şırıltı ilə yerə, döşəməyə tökülür. Ümumilikdə gecəsi - gündüzü təhlükəsiz olan bu yaraşıqlı şəhərdə sel təhlükə yaradır, çox təəssüf ki, nadir hallarda olsa da, həyatını itirənlər də olur. Xoşbəxtlikdən (burda bu söz yerinə düşürsə), Xəzər dənizinin səviyyəsi qalxmır, əks halda - Xəzər yağışla ittifaq qursa, bəlkə Bakı Venetsiya kimi su içində bir şəhərə dönərdi.

Bakının əvvəlki ləqəbini dəyişdirmək zamanı çatıb; Bakıda deyəsən külək azalır, yağış artır, onu Badi-Kubə, yəni “Küləklər şəhəri” deyil, Barani-Kubə, yəni “Yağışlar şəhəri” adlandırmaq lazımdır, bəlkə də Küləklər və Yağışlar Şəhəri?!

Bakıda yerin, hətta dənizin dərinliklərindən neft və qaz çıxarmağı bacarırlar. Yəni burada yerin də, suyun da tək üstünü deyil, altını da yaxşı bilirlər. Lakin Bakının yerüstü təbii suları və sulu tullantıları öz içinə alan, onları aramla lazımı yerlərə axıtmalı olan yeraltı şəbəkə, yəni kanalizasiya sistemi çox köhnədir, zəifdir, yan-yana sıx dayanan yeni yüksək mərtəbəli evlər qarşısında aciz qalır.

Şəhərin yağışa qarşı zəif müqaviməti təbii olaraq “səbəb nədir?” və “günah kimdədir?”, “kimdir müqəssir?” kimi suallar doğurur. Cavab axtaranların təmkinli qismi iqlim

dəyişmələrini əsas kimi göstərir. Dillərdə isə “günah buludlardadır”, “yağış ona qoyulmuş normanı aşır, normadan artıq yağır”, “rüşvət alan məmurlardır şəhəri bu günə salan”, “eybi yoxdur, su aydınlıqdır” kimi ifadələr, atmaca və zarafatlar dolaşır. Millətin dərdinə yananlardan biri sel zamanı qadınlar arasında daha çox tələfat olduğunu böyük həssaslıqla müşahidə etmiş, bunun səbəbini də dəqiq göstərə bilmişdi: qadınlar ağaca yaxşı dırmaşa bilmədikləri üçün onları sel daha çox aparır. Bəs nə etməli, millətimizin zərif qismini sel-sulardan necə qorumaq? Görünür ki, bu həyatı vacib məsələnin yeganə həll yolu var: qadınlara ağaca dırmaşmaq təlimi vermək lazımdır!

13

Görüş intizarında qovrulan Aslanın səbri tükəndi, Durnaya yazdı: “Gəl elə yağışlı havada gəzək bir az. Yağışdan niyə qorxaq ki?!”. Durna da səbrsizliklə görüşə getməyə tələsirdi, Aslanın dediyi ilə razılaşsa da, vaxt istədi: “Bu gün səhər diş həkimində idim, bərk-bərk tapşırıb ki, ən azı bir gün evdə ol, soyuğa vermək olmaz. Bəlkə sabah?”. Aslan oynaq, duzlu cavab verdi: “Səhhətimizi qorumaq borcumuzdur”.

Razılaşıdılar. Aslan adəti üzrə vəziyyətə uyğun işvəli bir ifadə yazdı – “Bu gecə sabahı gözləməklə məşğul olacam”, bu da bəs etmədi və Polad Bülbüloğlunun “Gəl, ey səhər” mahnısını göndərdi. O, bu yolla görüşə hazırlıq mərhələsini mükəmməl şəkildə keçir, Durna ilə özü arasındakı məsafəni azaldırdı. Səhər yuxudan oyanan kimi Durnaya Yalçın Rzayev və Flora Kərimova duetinin ifasında “Bakı, sabahın xeyir” mahnısını göndərdi. Söz və musiqinin vəhdəti insanı duyğulandırmaq, həyəcanlandırmaq üçün ən yaxşı vasitədir. Mobil telefonu çox da sevməyən, onu bir müddət rahatca unuda bilən Aslan özündən asılı olmadan tez-tez telefona baxmağa, uzun gecə yazışmalarına başladı.

İşdən sonra, axşam üstü görüşməyi şərtləşdilər. Aslan soruşdu: “Sənə hara rahatdır?” Durna lətif üzüyolalıq nümayiş etdirdi: “Sizin seçəcəyiniz hər hansı yer!” Aslanın “İçərişəhər” metrosunun qarşısında olarmı?” fikrinə Durna “əla!” nidası ilə cavab verdi.

Aslan öz-özünə düşündü: “Tələbə vaxtım ya sonrakı gənclik dövrüm olsaydı, qız-qadınla tanışlığı qətiyyənlə belə cəsarətlə başlayıb, belə templə, sürətli addımlarla irəli apara bilməzdim. İndi yaşım əlliyə yaxınlaşır, artıq təcrübəliyəm deyə bilərəm. Durna məndən kiçikdir, yaşını dəqiq bilmirəm, yəqin 40-ın bir az üstündədir. Durna ilə, heyranı olduğum bu xanımla, çox cəsur rəftar edirəm - lazım gəldiyindən artıq, bəlkə də ifrata varıram. Ayıb olsun mənə?! Amma mənə cəsarət verən tək vurğunluğum və ondan doğan çılgınlıq deyil. Həm də Durnanın çox xoşqınlıqlı xanım olması, şirinliyi, bir məlahət dəryası olmasıdır. Mənim söz və davranışlarıma hörmətlə yanaşır desəm az olar – yox sözünü işlətməməyə çalışır, buyurun deyir, yanındakını eşidir, sözləşmə və görüşə həvəs göstərir, gülürüzdür”. Aslan gülümsədi: “Günah həm məndədir, həm də Durnada. Onda daha çoxdur – belə gözəl olasan və az naz edəsən.”

Fikir Aslanı gənclik illərinə apardı.

14

1990-cı illər Azərbaycan xalqı üçün həm azadlıq, həm də qeyri-müəyyənlik dövrü idi. Sovet İttifaqının süqutu müstəqilliyə və ümidə qapı açdı, lakin müstəqillik iqtisadi böhran, qıtlıq, siyasi qeyri-sabitlik, şəxsi təhlükəsizliyin zəifləməsi, mütəşəkkil cinayətkarlığın artması, müharibə və köçkünlük kimi ağırlarla birlikdə gəldi. Eyni hadisəni biri faciə, digəri azadlıq kimi qiymətləndirirdi. Sabit Sovet dövrü üçün həsrət çəkənlər də az deyildi. Yeni, cəmiyyətin görünməmiş utancverici, ağırlı mənzərələri üzə çıxdı - qapı-qapı gəzən, yalvarıb-yayılan elm və sənət adamları əmələ gəldi, aparıcı misrası "Dilən, professor, utanma, dilən..." olan şeir yazıldı^{10*}.

Bakıda qış axşamları tək günəşin batması ilə deyil, həm də elektrik enerjisinin hər an sönmə biləcəyi gözləntisi ilə gəlirdi. İşıqlar sönüncə televizorlar verilişlərin ortasında qərarlı, Bakı da qaranlığa bürünür, şəhərin pəncərələri isə tədricən şam və kerosin lampalarının işığı ilə dolurdu. Şamlar və kibrit üzə, əl çatan yerdə hazır saxlanılırdı. Uşaqlar titrəyən sarı alovlar altında, şam işığında ev tapşırıqlarını yerinə yetirməyi öyrəndilər. Soyuq qış gecələrində ailələr qızınmaq üçün tək bir otaqda toplaşırdılar. Nənə və babalar əvvəl keçdikləri çətinlikləri xatırlayaraq, gənc nəslə çətin günlərin keçəcəyinə inandırmağa çalışırdılar. O ağır dövrün uşaqları uzun və məsum uşaqlıq həyatı yaşamadılar, o illərdə uşaqlıq tez başa çatırdı.

İnflyasiyaya görə dəyərini itirən maaşlar, sürətlə dəyişən qiymətlər, işsizlik və qıtlıq, mənzil çatışmazlığı valideynləri narahat edirdi; oğul və qızlarını necə bir gələcək gözləyirdi?! Lakin bu qayğıları uşaqların yanında açıq şəkildə bürüzə verməməyə çalışırdılar. Analar əldə edilən kiçik nemət üzərində qeyri-adi ixtiraçılıq qabiliyyəti nümayiş etdirir, gündəlik möcüzə göstərir, qıtlığı bolluğa çevirməyi bacarırdılar. Geriyə baxanda, o illəri yaşayan bir çox insan təkcə çətinlikləri deyil, o zaman yaranan yaxınlığı da xatırlayır - qaranlığın ailələri şam işığı ətrafında eyni otağa toplaması, qıtlıq içindəki səxavət və qonaqpərvərlik, nələri varsa onları bölüşən mehriban qonşular, masaya qoyulan çay stəkanlarının səsi, daha yaxşı günlərin gələcəyinə bəslənən dərin inam...

1990-cı illər həm də həvəs, macəra, enerji və kəşf illəri oldu. Gənclər azadlığı daddılar, “ağılına və ağzına nə gəlir – de, danış, nə istəyirsən oxu, yaz” dövrü başladı. Ölkənin dünyaya açılmasını yaşadılar, Qərbi daha yaxından tanıdılar, xarici dillərə, xüsusilə ingilis dilinə maraq kəskin sürətdə artdı, yaxın-uzaq səfərlər və xaricdə təhsil almaq imkanları yarandı. Get-gedə kompüter, internet, mobil telefon və digər yeni texnologiyalarla qarşılaşdılar və valideynlərin həyatından fərqli həyat yaşamaq fikri möhkəmləndi. Qabiliyyəti və zəhməti ilə iş quranlarla yanaşı “Xandəmirov kimi mahalı çalıb-çapan qurumsaq”lar^{11*} artdı, xalqa, dövlətə aid olanı mənimsəyib varlananlar çoxaldı. Cəmiyyətdə qütbləşmə kəskinləşdi - çox zənginlər və çox kasıblar, mühafizəkarlar və inqilabçılar meydana çıxdı.

1990-cı illər gənclər və ümumiyyətlə xalq üçün həm də dözümlülük, uyğunlaşma, sınaq və ümid məktəbi oldu. Qeyri-müəyyənlik də vardı, həyəcan da. İnsan həyatın qəfil və kökündən dəyişə biləcəyini dərk etdi. Anlaşıldı ki, əzmkarlıq insanın sahib ola biləcəyi ən vacib qabiliyyətdir. İnəm yarandı ki, çətin dövr, nə qədər davam etsə də, əbədi olmayacaq, bir gün bitəcək. Bolluğun öyrədə bilməyəcəyi bəzi dərslər də mənimsənilməli: qeyri-müəyyənlikdə səbir, çətinlikdə ləyaqət mühümdür, həyatda ailə bağlarının davam etməsi həlledici gücdür.

Dövrün çətinliyinə baxmayaraq ailələr öz istiliyini, qonaqpərvərlik və nikbinliyini qoruyub saxladılar. Toylar oldu, uşaqlar dünyaya gəldi, şagird və tələbələr məzun oldu və dostluqlar davam etdi. Gənclər hələ də Xəzər dənizinin kənarındakı Bulvarda gəzirdilər. Dostlar hələ də gecəyə qədər çay süfrəsində toplaşaraq siyasət, futbol, ədəbiyyat, musiqi və qeyri-müəyyən gələcək haqqında mübahisə edir, fikir yürüdürdülər.

Keçid dövrünün ağır yükünü daşıyanlar eyni zamanda gələcəyin təməllərini qoydular.

15

İqtisadi çətinliklərlə üzləşən valideynlər övladlarının işlə təmin olunması, xüsusilə təhsillərini davam etdirmələri üçün fədakarlıq edirdilər. Aslanın böyük qardaşı Ruslan Rusiyada oxumuş, dissertasiya müdafiə etmişdi. Özü çox imkanlı olmasa da, ailəyə, o cümlədən Aslana maddi və mənəvi köməyini əsirgəməirdi. Ataları vəfat etdiyi üçün ailənin qayğıları hamıdan əvvəl Ruslanın üzərinə düşmüşdü. Ruslan 1990-cı illərin çətinliklərini aşmaq üçün Türkiyəyə yola düşdü. Aslan təhsil aldığı ədəbiyyat fakültəsinin son ilində Ruslanın yaxşı tanışısı olan Qara kişinin inşaat şirkətində işə girdi. Qara kişi mehriban və dünyagörmüş şəxs idi, Aslanın qabiliyyətini və dürüstlüyünü görüb onu kağız-kuğuz işlərində

çalışdırır, eyni zamanda inşaat işini daxildən hərtərəfli anlaması üçün ona əlavə tapşırıqlar verirdi.

Zəmanətli məşğulluq dövrü, yəni hər insanı işlə təmin edən Sovet dünyası geridə qalmışdı. Biriləri “Sovet İttifaqı birdən-birə, bir gecədə yox oldu” deyərkən, digərləri “bu dövlətin uzun illərdir yox olmağa getdiyini görmürdünüzmü?” deyə uzaqgörənlik iddiası nümayiş etdirirdilər. Təhsilini çətin şəraitdə davam etdirən bir çox gənc özünü dolandırmaq, bəlkə ailəsinə də kömək etmək üçün təhsillə yanaşı bir iş tapmağa çalışırdı. Çoxları dövrün meydana atdığı ticarət, kiçik biznes və ya qeyri-rəsmi məşğulluğa baş vurdu. Aslanın yoldaşları arasında mağaza və restoranlarda iş tapanlar oldu. Onlar Aslanı “burda iş var, çətin deyil, gəl” deyə çağırırsalar da, Aslan “o işi bacarmaram” cavabı verib hələlik inşaatda işləməyi seçdi. İşlə yanaşı təhsilini uğurla davam etdirdi. Zamana xas olan bütün çətinliklərə baxmayaraq, ölkədə bilik istəyi azalmırdı; təhsil yaxşı gələcəyə aparan etibarlı yol, dəyəri itməyən sərvət sayılmaqda davam edirdi.

Ali təhsilini uğurla başa vurduqdan sonra Aslan sevdiyi sənətinə uyğun iş tapmaq arzusu ilə yaşayır, lakin mövcud işini də səliqə ilə görməyə çalışırdı. Orta məktəbdə və ali məktəb dövründə çox mütləq etsə də, dünya ədəbiyyatı bitməz-tükənməz bir dərya olduğundan əldə qələm-dəftər hələ oxumadığı əsərləri oxuyur, bunu xoşbəxtliyi dadmaq, həyatdan zövq almaq yolu sayırdı.

Anası Sima xanım Aslanın da iştirak etdiyi ailə məclislərində ortaya söz atmaqdan yorulmurdu: “Oğlum, məşallah, ağıllıdır, yaraşıqlıdır, hər şeyimiz var, nəyimiz əksikdir ki?! Bir əksikliyəmiz varsa, o da gəlidir. Bir gəlin istəyirəm, varı-dövləti maraqlandırmır məni, yaxşı ailədən olsun, abırlı-həyalı olsun, mənim balamı sevsə bəsimdir”. Aslan çox zaman susur, tək-tük hallarda bir-iki söz deməklə canını qurtarırdı. Axıncı dəfə isə daha açıq danışdı:

--Ay ana, canım ana, sən qardaşlar və bacımız qarşısında çəkdiyin zəhmət o qədər böyükdür ki, biz nə etsək də, səni qızıla bürüsək də, əvəzini çıxı bilmərik. Hələlik səni çox sevməklə kifayətlənirik. Gələcəkdə imkanımız artanda da baxarıq sənə necə qulluq edə biləcəyik?! Amma məni evləndirmək fikrindən, xahiş edirəm ki, əl çək. Mənim nə yaşı, nə işim, nə vəziyyətim evlənməyə uyğun deyil. Saqqal qoymaq dəb olub, amma mən onu da bacarmıram. Hə, vacib bir şeyi də deyim: indi, hazırda çox sevdiyim bir qız yoxdur. Bir də, ay ana, sən demiş, bir abırlı-həyalı qızın məni sevməsi kifayətdirmi evlənmək üçün? Mən də onu sevməli deyiləmmi?!

Dövrün iqtisadi və sosial şəraiti evlilik və ailə həyatına da təsir edirdi. Mənzil çatışmazlığı, işsizlik və maliyyə qıtlığı üzündən evliliyi təxirə salırdılar. Müstəqil yaşamaq fəlsəfəsini seçənlər evlənmək məsələsində “özü-özünü saxlaya bilmək” gücünə malik olmağı əsas sayırdılar. Yeni ailə həyatına başlayanlar isə əsasən valideyn və qohumlarının dəstəyinə güvənirdilər.

16

Bir çox gənclər həyatlarını daha yaxşı qurmaq üçün yaşadıkları doğma yerdən digər bir yerə köçmək fikrinə düşürdülər. Təhsil və iş sorağında kəndləri tərk edərək Bakıya köçənlər çox idi. Qarabağ münəqişəsi səbəbindən məcburi köçkünlər ölkəni bürüdü. Bir çox ailələrin yaşlı və ya gənc üzvləri iş ümidi ilə Rusiya, Türkiyə və digər ölkələrə getdilər. Könüllü və ya məcburi köç bütöv bir nəslin tərcümeyi-halında xüsusi yer tutdu. Bəlkə də o dövrün, o nəslin ən yaddaqalan və ağırlı təcrübəsi ayrılıq zülmünü, “aman, yaman ayrılıq”^{12*} hissini yaşamaq oldu.

Rusları yola salanda kiçik qardaş və bacısı böyük qardaşın onları tərk etməsini kədərlə izləmişdilər. Deyəsən Aslanın növbəsi çatmışdı. Onun çalışdığı inşaat şirkəti güclü rəqabət və tenderlərin ədalətli aparılmaması üzündən get-gedə daha az sifariş aldı, zəiflədi və bəzi

işçilərini ixtisar etməli oldu. Aslan ixtisar olunanlar sırasında olmasa da, yaxşı işçi sayılsa da, şirkətin sahibi Qara kişi ilə münasibəti çox yaxşı olsa da, vəziyyəti qiymətləndirib yeni iş axtarmağı qərara aldı. Elə bu zaman ali məktəb yoldaşı Allahverdi ona zəng etdi, Rusiyada, bu yaxınlarda adı köhnədəki kimi Sankt-Peterburq olmuş Leninqrad şəhərində ticarət şirkətində işləyirmiş, “İstəyirsən, gəl, burda iş imkanı çoxdur, mən işlədiyim yerdə də, başqa yerlərdə də uyğun bir iş tapmaq mümkündür. Gəlsən yaşayış yeri problem deyil, mənimlə qala bilərsən”, - dedi. Dostunun sözləri Aslanı ciddi şəkildə düşündürdü.

Sima xanım bir ana kimi, tam bacarmasa da, göz yaşlarını gizlətməyə çalışırdı. Vidalaşarkən qısa məsləhət verilirdi: “isti geyin”, “diqqətli ol”, “canına-başına yaxşı bax”, “özünü qoru”, “tez-tez yaz”, “mümkün olan kimi zəng et”. Aslan da borclu qalmır, vəd edirdi: “tezliklə qayıdacam”, “işlər yaxşılaşan kimi”, “lap uzağı bir-iki il”.

Gedənlərin çoxu belə deyir və illər keçir, vədlərin çoxu yerinə yetirilmirdi. Kağız parçalarına yazılmış ünvanlarla və yaxşı gün görmək arzusu ilə, varlanmaq, çox varlanmaq xəyalı ilə Azərbaycandan Rusiyaya köçən insanlar iş olan hər yerdə, mərkəzdəki və ucqarlardakı şəhər və qəsəbələrdə məskən saldılar. Bəziləri tikinti, fabrik və ya nəqliyyatda, digərləri ticarət, bazar və restoranlarda işə girdilər. Bir çoxu ixtisas və təcrübəsindən aşağı işlərdə çalışmağa məcbur oldu. Rusiyadan Azərbaycandakı ailəyə göndərilən pul təhsil, toy, evin təmiri, müalicə və gündəlik ehtiyacların ödənməsinə sərf olunurdu.

Vətəndən uzaq düşən hər kəs kimi Aslan da iki dünya arasında yaşamağı öyrəndi: geridə buraxdığı dogma dünya ilə hələ tam alışa bilmədiyi yeni, yad dünya arasında. Aslankimilər yeni dil, adət-ənənə və peşələr öyrənməklə yanaşı, hara getsələr də, qəlblərində bir nisgil daşıyır, yer-yurd, dogma ev, ailə, qohum, tanış və dost xatirələri ilə yaşayırdılar. Vətəndəki ailə və dostlar da uzaqdakı yaxınlarının həsrətini çəkirdilər. Rusiyadan zəng gələndə telefonun ətrafına toplaşan ailə üzvləri danışqdan daha çox uzaqdan gələn dogma səsi eşitməklə təskinlik tapırdılar.

Allahverdi Aslanı dostcasına qarşıladı, işə girmək üçün tələsməməyi məsləhət gördü: “Qardaşının yanında, öz evindəsən”. Aslanı şəhərlə, öz azərbaycanlı, rus, tatar yaxınları ilə tanış etməyə başladı. Allahverdi evlənməmişdi, tək yaşayırdı. O, bazar-ticarət işi ilə məşğul olur, özünü də dolandırır, az da olsa, Bakıdakı valideynlərinə də kömək edirdi.

17

Aslanın istiqanlılığı, rus dilini və rus ədəbiyyatını yaxşı bilməsi, yeri gəldikcə ədəbiyyatdan, xüsusilə poeziyadan maraqlı nümunələr söyləməsi, alkohollu içkilərdən uzaq durması, bunlarla yanaşı utancaqlığı və bir qədər çəkinçənliyi Allahverdinin tanışları, o cümlədən qızlar arasında gündən-günə onun hörmətini artırırdı. Qısaca Sveta dedikləri Svetlana - görünüşü, şirinliyi və sakitliyi ilə seçilən qız ətrafdakı gənclərdən fərqli görünən Aslana çox maraq yetirdi. O da öz növbəsində Aslanın diqqətini cəlb etdi. Qısa zamanda birbirinə isinişdilər. Evdən gətirdiyi pulu qənaətlə xərcləmək, iş tapana qədər onunla kiyayətlənmək fikrində olan Aslan Svetaya çox yaxınlaşmır, onunla ancaq bir dəstə yar-yoldaşın toplaşdığı yerlərdə görüşür, gəzməyə və yeyib-içməyə getməkdən qaçır, Svetanın sevdiyi kinoteatrlara üz tutmaqdan mümkün qədər çəkinirdi: “Özüm qazanmadığım, evdəkilərin boğazlarından kəsib göndərdikləri pulu kefə sərf edə bilmərəm”. Azərbaycandan gələn bu oğlanın qabiliyyəti, təvazökarlığı və təmizliyi Svetanı valeh etmiş, qız Aslana o dərəcədə bağlanmışdı ki, gözüne ondan başqa heç nə görünmürdü.

Bu arada Aslan Bakıdan, vaxtilə işlədiyi inşaat şirkətinin sahibi - “Qara dayı” dediyi Qara kişidən məktub aldı. Aslanın xeyirxahı olan, onu oğlu kimi sevən Qara kişi yazırdı ki, Sankt-Peterburqdakı bir türk inşaat şirkəti inşaat işinə həvəs göstərən, rusca danışib-yazmağı bacaran və sənədləşmə işlərini bilən adam axtarır. Qara dayı Aslanı yada salıb onu şirkətə

tərifləmiş, Aslanın özünə də “oğul, istəyirsənsə gedib orda işləyə bilərsən” deyərək bir yol açmışdı.

Aslan ədəbiyyatçı olsa da, ədəbiyyatı çox sevsə də, Qara kişinin yanında inşaat işinin də çox maraqlı olduğunu anlamışdı; bu işlə məşğul olmaq ona xoş gəlirdi. Şirkət rəhbəri onu qəbul etdi, söhbətləşdilər, nəticədə Aslanı işə götürdülər. Şirkət onu iş yerinə yaxın bir yerdə bir otaqlı sadə mənzillə təmin etdi. İndi Aslan özünü “adam kimi” hiss etdi, ilk maaşından az da olsa anasına göndərdi. O, tarix kitablarında haqqında çox oxuduğu, eləcə də Puşkin, Qoqol, Dostoyevskiy, Axmatova kimi məşhurların əsərlərində uzaqdan tanıdığı, ruhunu duyduğu bu mədəniyyət və inqilablar şəhərini daha yaxından öyrənməyə başladı. Buludlu, yağışlı, havasını sevməsə də (“hayıf deyil Günəşli Bakı?!”), bu şəhərin Fin körfəzi, Neva çayı, Neva prospekti, məşhur Ermitaj muzeyi və yaşıl, ağ, sarı-qırmızı dəmir rəngləri ilə bəzənmiş Qış sarayı, Rus muzeyi, açılıb-örtülən metal Saray (Dvortsovıy) körpüsü kimi yerləri, abidələri öyrənir, müşahidə edirdi. İsakiyev kilsə-muzeyi və onun qarşısındakı Böyük Pyotrun (və ya 1-ci Pyotrun) tunc heykəli (Puşkin bunu “medny vsadnik”, yəni “mis atlı” kimi ifadə etmişdi ^{13*}) önündə dayanır, fikrə dalırdı. Sonra şəhərdən qərbdə, Fin körfəzinin cənub sahilində yerləşən sarı-ağ bina, fəvvarələr və qızılı heykəl-fiqurlarla süslənmiş Peterqofu görməyə getdi. Boş vaxtını Sveta ilə keçirir, bir çox yerləri Sveta ilə birlikdə gəzirdi.

Aslanın ədəbiyyat və incəsənət, tarix və mədəniyyət üzrə geniş biliyi və danışiq qabiliyyəti Svetanı heyran etmişdi, bərabər gəzərkən Aslanın qoluna girib ona sıxılırdı. Aslan bəyaz gecələrə o dərəcədə vurulmuşdu ki, həmin vaxtlar Sveta ilə birlikdə şəhərdə, xoşuna gələn yerlərdə gəzməkdən həzz alır, bəzən evə səhərə yaxın qayıdırdılar. Aralarında isti münasibət yaranmış, bir-biri üçün darıxır, bir-birindən uzaqda dura bilmir, bəzən Aslanın mənzilində bərabər gecələyirdilər. Sveta Aslanı öz anası ilə tanış etdi. Sveta 11 yaşında olanda anası atasından ayrılmış, Svetanı anası böyütmüş, oxutmuşdu. Sveta bir dəfə Aslana “Dünyada ən çox sevdiyim iki insan var – anam və sən” demişdi.

Bir bəyaz gecədən sonrakı bazar günü günortaya yaxın Sveta rəngi qaçmış halda Aslanın yanına gəldi. Svetanın yazıq görkəmi Aslanın diqqətindən yayınmadı, onu qucaqlayıb öpdü, “Nə olub, elə bil kefin yoxdur” dedi. Sveta doluxsundu, Aslanın nəvazişi onu daha da kövrəltdi. Başını aşağı dikdi, sonra dikəlib bir az da qorxa-qorxa nəmli gözlərlə Aslanın üzünə baxdı: “Hamiləyəm”, - dedi.

Evli olmayan bir qızın öz rus millətindən deyil, uzaq Azərbaycandan, fərqli adət-ənənəsi olan müsəlman ölkədən gəlmiş bir oğlanla yaxınlığı və bu yaxınlıqdan doğan hamiləlik... Bu işin axırı nə olacaq? Bu sual, bu qeyri-müəyyənlik qızı əldən salmışdı. Anasının nə deyəcəyi onu çox maraqlandırmırdı, nə deyəcək ki?! Bəs oğlan, Aslan buna nə deyəcək? Ondan da çətin olan sual - oğlanın ailəsi, tez-tez yada saldığı anası nə deyəcək?...

18

Durna ilə görüşə hazırlaşarkən öz gənclik illərini, Sankt-Peterburqun yağışlı, çənli-çişkinli havasında keçirdiyi günləri xatırlayan Aslan köksünü ötürdü. Bu köks ötürmə bir tərəfdən indiki təkliyi ilə, digər yandan isə İstanbulda yaşayan qızı Sara ilə bağlı idi.

...Bəs Sveta? Ona nə oldu? Sveta “hamiləyəm” deyəndə Aslan çaşdı. Bu necə oldu? Niyə? Belə olacağını heç düşünməmişdi. Xoşuna gələn qız ilə yaşadığı şəhvani hisslər, qızın da heç müqavimət göstərməməsi onun gözünü bağlamış, ehtiraslı gənc kimi hərəkət etmiş, uşaq sadələvhlüyü ilə nəticə barədə düşünməmişdi. Sveta Aslanın çaşdığını, fikrə getdiyini görüb qorxdı. Aslan sual verdi:

--İndi nə etməliyik?

Sveta gözü yaşlı halda:

--Nə edə bilərik ki? Heç nə. Hamiləyəm.

Aslan hamiləliyi yarımçıq kəsmək, xalq dilində deyilsə, “uşağı saldırmaq” barədə eşitmişdi, bunun o qədər yaxşı şey sayılmadığını da bilirdi:

--Anan bilirmi?

--Hə.

--Nə dedi?

--Dedi get Aslana de. Evlənə bilərsiniz.

Aslan dillənəmədi, başı ilə razılıq işarəsi verdi. Sveta Aslanın düşündüyünü, açıq deməsə də, bir az tərəddüd etdiyini hiss etdi:

--Aslan, mənim xalam hamiləliyini cərrahiyyə yolu ilə dayandırılmış. Nəyə yaxşı olmayıb. Daha hamilə ola bilmədi, övladsız qaldı. Mən qorxuram. Sən valideynlərdən utanıb çəkinirsən, başa düşürəm. Amma nə edə bilərik?!

Aslan onu qucaqlayıb öpdü:

--Bağışla, Sveta. Hamiləyəm deyən qadını həmişə qucaqlayıb öpmək lazımdır. Sadəcə, bu mənim üçün gözlənilməz oldu. Evli olanda adətən hər şey qayda ilə, ardıcıl baş verir. Nişan-töy olur, ortaq ər-arvad həyatı başlanılır. Bir evdə yaşanılır. Və bir gün arvad hamilə olduğunu duyur və ərinə xəbər verir. Əri çox sevinir, sevincindən “uşağım olacaq” deyər qışqırır. Ailədə hamı sevinir, gəlinə diqqət və qayğı artır. Mən belə görmüşəm, belə eşitmişəm. Bizim bir mühüm fərqimiz var : evli deyilik. Səndən nə gizlədim, biz tərəflərdə belə iş – evlənməmiş uşağı olmaq qınanılır. Amma, qəti ürəyinə qara fikir gəlməsin. Mən evimizə, anama xəbər verəcəm. Əvvəl gedək yaxındakı anamızla, sən ananla görüşək.

Aslan Svetanın anasına “qızınla evlənmək istəyirəm” deyər müraciət etdi. Sonra Bakıya, anası Sima xanıma zəng etdi, evlənmək istədiyini və qızın kim olduğunu bildirdi. Sima xanım əvvəl susdu, heç nə deyər bilmədi, nəhayət “Ay oğul, mən tanımıram, nə deyim, dilini də bilmirəm, necə danışım onunla?!” - deyər kəskin etiraz etməsə də, sevinmədiyini biruzə verdi, - “Qardaşınla danış, gör o nə deyir?” Əhvalatı duyan Ruslan Türkiyədən zəng etdi, Aslan Svetanı tərifləməklə yanaşı hamiləlik məsələsini deyib vəziyyəti tam açıqlığı ilə qardaşına başa saldı.

Qızları doğuldu. Rusiyada da, Azərbaycanda da anlaşılan bir ad olsun deyər adını Sara qoydular. Sankt-Peterburqla Bakı arasında gediş-gəliş başladı. Azərbaycanda vəziyyət stabilləşməkdə idi, Aslan nəhayət vətənə qayıtmaq qərarına gəldi. Üstəlik, o, şimalda oxuyub-yazıb ipə-sapa düzdüyü elmi maraqlarını da Bakıda davam etdirmək fikrində idi. Bu fikri Sveta yaxşı qarşılamadı, “Mən anamı necə tək qoyum?” deyər müqavimət göstərdi. İki il gediş-gəlişdə oldular, Sveta get-gedə daha çox anasının yanında qalmaq üstün tutdu. Onu Bakıda Aslanın ailəsi yaxşı qarşılamışdı, şərait də pis deyildi, lakin get-gedə artan cismani uzaqlıq ər və arvadı bir-birinə bağlayan telləri zəiflətdi, gözəgörünməz etdi. Sveta qızı Sara və anası ilə birlikdə Sankt-Peterburqda yaşamağa davam etdi. Aslan gedib-gəlir, Saranı zəruri olan hər şeylə təmin edir, ona Azərbaycan türkcəsini öyrətməyə çalışırdı. Get-gedə gediş-gəliş də azaldı. Aslan Svetadan, sanki əziyyət çəkmədən, daha sürətlə aralandı. Ər-arvadlıq beləcə öz-özünə, açıq inciklik ifadə etmədən, davasız-şavasız sona çatdı.

Sara orta məktəbi bitirəndə Aslan onu ali təhsil almaq üçün Türkiyəyə apardı; bu işdə Ruslanın köməyi həlledici oldu. Sara ingilis dili və ədəbiyyatı ixtisası üzrə ali təhsilə başladı, Türkcəni yaxşı öyrəndi. Özünün dediyinə görə, ibtidai səviyyədə olsa da, Azərbaycanca bilməsi ona İstanbul türkcəsini daha tez qavramağa kömək etdi, sonralar isə, özünün dediyi kimi, bu dəfə xeyli öyrəndiyi İstanbul türkcəsi Azərbaycancanı daha yaxşı anlamasına yardım etdi. Aslan Sara ilə sıx əlaqə saxlayır, İstanbula, onun yanına gedir, ona maddi və mənəvi kömək göstərməyə çalışırdı. Tətil zamanı gah anasının, gah atasının yanına gedən Sara get-gedə Türkiyə-Azərbaycan mühitinə daha çox bağlandı...

Aslan gəncliyində indi Durnaya bəslədiyi kimi qızgın, yandırır-yaxan sevgi yaşamamışdı. O, belə görünür ki, gənclik ehtirasını içində qoruyub saxlamışdı və indi bu ehtiras qəfil vulkan kimi püskürürdü.

Uğursuz sevgi yaşamış və ya evliliyi nə səbəbdənsə pozulmuş kişi olsun ya qadın, bil və agah ol ki, “həyat davam edir, hələ heç nə bitməyib”.

19

Dumanlı, çiskinli hava idi. Elə bil ki, havadan xırda damcılar asılmışdı. Sonra çisələmə, narın yağış başladı. Yüngül, incə yağış gücləndi, gurultusu artdı və davamlı oldu. Yağışın yuduğu və parıltıdığı küçələr nazik su axınları və gölməçələrlə doldu. Aslan avtobus dayanacağının dar örtüyü altında dayanıb yağışın nazik gümüşü cizgilər şəklində yağmasını izləyirdi. Quru qalmağa çalışmamışdı, damcılar saç tellərinə hopmuş, başlıqlı gödəkçəsi islanıb qaralmışdı. Yağış onu narahat etmir, əksinə düşüncələrinə yoldaş olur, sanki onları yüngülləşdirir və yavaşladır. Baxışları uzağa, qeyri-müəyyənliyə zillənmişdi. O, gözləyirdi. Damlalar saat tıqqıltısı kimi vaxtı sayırdı. Axşam işıqlarının parıltısı daş və asfalt döşəmələrdən əks olunub ətrafa paylanır, çökək yerlərə dolmuş sulara titrəyirdi.

Durna küçənin o biri tərəfindən, yağış və maşın işıqları arasından onu, xəyallarına hakim kəsilmiş kişini yarı qaraltı şəkildə gördü. Evdə bu anı uzun-uzadı xəyal etmişdi.

Aslan da Durnanı, yağışın içində hərəkət edən tanış bədəni gördü. Xoşuna gələn bu xanımı sözlərdən hördüyü tora salan, özünü təcrübəli sayan, buna haqqı olan kişi arzu etdiyi qadını görəndə nədənsə bir anlığa çaşdı, donub qaldı, bilmədi nə etsin, sonra gülümsədi.

Onlar, ikisi üçün də gözlənilməz bir təsadüf nəticəsində, kövrək tellərlə bir-birinə bağlanmışdılar. Nə vaxta qədər? Məlum deyil. Kövrək olan şey qopub qırıla da bilər, bərkiyə də bilər. Onlar axşam üstü, yağış altında əvvəlcədən planlanmış ilk görüşə gəlmişdilər. Qədərən cəlvəsi görəsən onlarla oyunmu oynayır, yoxsa onları ciddi bir sınaqamı çəkir?

Aradakı küçədən maşınlar keçir, təkərlər yaş asfaltda səs salırdı. Durna yolu tələsmədən keçib bir qədər tərəddüdlə yaxınlaşdı, sanki addımları ilə yağın yağışın səs ahəngini poza biləcəyindən qorxurdu. Aslan ona doğru hərəkət etdi, iki əli ilə Durnanın əllərinə toxundu, başının hərəkəti və yüngül təbəssümlə salam verdi. Durna salamı alıb “Çətir götürməyibsiz, islanıb, allah eləməmiş xəstələnərsiniz” deyib çətirini yüngülcə ona tərəf yaxınlaşdırdı. Aslan “Çətiri sevmirəm, şıdırğı yağış yağsın ya Günəş göydən alov yağdırsın, çətir götürmürəm” dedi. Durna yaxın durdu ki, onlar çətir altında yanaşı dayansınlar, çiynləri bir-birinə toxundu. Bir qədər susdular. Uzaqdan, ismarışlar vasitəsilə bir-birinə çox yaxınlaşmış, indi isə üz-üzə görüşə gəlmiş qadın və kişiye nə olub, niyə belə sakit dayanıblar? Bəlkə ətrafdakı bulanıqlıq onları tutub?! Onların əvəzinə aram-aram yağın yağış danışdı. Yağış bir az mülayimləşdi, sanki sözü onlara vermək, onlara qulaq asmaq istəyirdi. Sükutu Durna pozdu: --Bu yağışda necə gəzmək olar? İndi nə edək?

Aslan özünə gəlmişdi, dili açıldı:

--Mən yağışı sevirəm, bu qərribə görünsə də. Bax, biz yağışda görüşdük, yağış bizə mane oldumu? Yox. Əksinə, yağış aramızda cismani və ruhi yaxınlıq yaratdı, eyni vaxtda islandıq, bir çətir altında birləşdik, çiynlərimiz, əl-qolumuz bir-birinə toxundu...

Durna diqqətlə qulaq assa da, səssiz qalmadı, mülayim, eyni zamanda atmacalı sual qoydu:

--Mən də sizin kimi çətir götürməsəydim? Bəs onda? Bizi nə birləşdirəcəkdi?!

Aslan gülümsədi, Durnanın fəallığı xoşuna gəldi, söz güləşdirmir, sözlə oynayır:

--Bir ağac altında birləşə bilərdik. Çətir paylaşmaq da, birlikdə islanmaq da, elə birlikdə sığınacaq yeri axtarmağın özü də birləşmək, yaxın olmaq deyilmi?!

Durna başını qaldıraraq Aslana baxdı:

--Gözəl sözlərdir, adam duyğulanır.

Aslan yağışa himn oxumağını davam etdirdi:

--Yağış yağmasa səninlə görüşün mənə necə xoş olduğunu bəlkə belə rahat deyə bilməyəcəkdim...

Durna söhbətin ruhunu tutdu:

--Sağ olsun yağış! Düz deyirsiniz. Amma yağış bəzən elə bil ki, qırılğanlıq, tənhalıq, yalnızlıq duyğularına da yol açır, xüsusən də yağışı tək, yalnız başına seyr edərkən, aydın bir səbəb olmadan adamı bir kədər bürüyür...

Aslan bunu gözləmirdi, Durnanın belə incə müşahidə qabiliyyətinə malik olduğu onda bir qədər təəccüb doğurdu və əlbəttə, çox xoş oldu. O, öz yağış fəlsəfəsini (bir qədər mücərrəd olsa da) və hisslərini söyləməyə daha da həvəsləndi, yaxşı həmsöhbəti vardı:

--İndi bizim daha azad insan olduğumuzu hiss edirsənmi?

-Necə yəni?

--Yağışda, insan görünüşə daha az əhəmiyyət verir. Nəzarət ortadan qalxır, insan daha azad olur. Bax, mən bu gün, bu görüşdə, bu yağışda sənə bağlandığımı daha yaxşı hiss etdim.

Durna qaşlarını qaldırdı:

--Necə yəni?

Aslan ürəkdən güldü. Hər ikisinin içində bir rahatlıq qərar tutmuşdu.

-Gəl gəzək, - dedi Aslan.

--Harada?

--Harada olur olsun.

Çətir hələ də onların üstündə idi, amma əyilmişdi, öz işini tam görmürdü. Çətir kişi və qadın birliyini, bu nəfis həqiqəti tam örtməkdə aciz qalmışdı. Yağış kəsənə oxşamırdı, lakin bu onları rahatsız etmirdi. Yağış onlar arasında sakit, səssiz bir anlayış yaratmışdı. Aslan əvvəlcə tərəddüdlə, sonra qəti şəkildə Durnanın əlindən, sonra qolundan tutdu. Aydın bir istiqamət seçmədən, plan qurmadan, tələsmədən, yavaş addımlarla yeridilər, əl və qolları bir şəkildə bir-birinə qarışmışdı. Birlikdə yağışın içinə doğru getdilər, sığınacaq axtarmadılar, əksinə yağışı qəbul etdilər; yağış tək-tük sözlərin və sözə çevrilməyən duyğuların şahidi oldu. Ətraf onlara uzaq, demək olar ki, əhəmiyyətsiz görünürdü. Səma daha yaxın, daha ağır, daha səmimi hiss olunurdu. Maşınlar keçir, insanlar tələsir, Yer kürəsi öz oxu ətrafında fırlanır, amma bu çətinin altında zaman dayanmış kimi görünürdü.

20

Durna və Aslan arasında "Qatdama" əməliyyatı ilə müəyyənləşib cazibə gücü qazanan qarşılıqlı istək uzun telefon yazışmaları ilə qarşısıalınmaz bir sevdə axınına döndü.

Mobil telefon bəlli məkanda üz-üzə oturub danışmağa imkanı olmayanlara uzaqdan, məsafədən - hərə öz yerində, öz məkanında olmaqla üz-üzə oturmağa, danışmağa, ünsiyyəti görünməmiş dərəcədə gücləndirməyə imkan verdi.

Durna və Aslan mobil telefonun yaratdığı bütün vasitələrdən – sözlü və səsli məlumat ötürmək, keçirdikləri hisslərə və sözlü ifadələrə uyğun gələn mahnı və şəkillər göndərməklə tanışlığı qadın-kişi dostluğuna döndərdilər, rəğbətdən, istək və arzudan məhəbbətə doğru hərəkət etdilər. Yağışlı gündə baş tutan görüş isə onları birləşdirdi, sevgi telləri ilə bir-birinə bağladı. Yağış duyğulara qanad verdi, hər şey daha canlı, daha sürətlə hiss olundu. Yağış bir-birinə meyl edən kişi və qadını yaxınlaşdırdı, "buyurun, yaxşı-yaxşı tanış olun, deyin, danışın, gülün" - dedi. Yağış uzandıqca sanki yağışda gəzən sevgililər arasında körpüyə çevrilir.

Aslan yağışdan sonra taksi ilə yola saldığı Durnaya yazdı:

--Çatdınmı evə?

Durna çatdığını deyib sual verdi:

--Sizi yağış yenə islatdı mı? Mən taksidən düşüb evə çatana qədər, az da olsa, yağışa düşdüm.

Aslan görüşə hazırlıq zamanı və yağışlı görüş vaxtı başladığı yarı üstüörtülü eşq elanının üstünü açmağa başladı, hər halda bunu yazışma vasitəsilə etmək üz-üzə söyləməkdən bir qədər asan idi, "üz üzdən utanar" deyiblər. O, "sevgi" sözünü işlətməkdən çəkinmədi:

--Mən içimdəki sevgi yağışından başqa heç bir şey hiss etmədim.
Durna daha təmkinli və ya daha həyalı münasibət bildirdi:
--Yağışı sevdirdiniz mənə. Elə bil bu dünyadan qopub başqa bir dünyaya səyahət etdim.
Aslan qızgınlığı azaltmadı:
--Sənin əvəzin yoxdur.
--Bu nə deməkdir?
--Bu birmənalıdır, sən bənzərsizsən.
Durnanın etirazı möhkəm olmadı:
--Mən elə düşünürəm, amma danışmaq tərziniz elədir ki, nə desəniz adamın inanmağı gəlir, eyni zamanda adam utanır öz-özündən.
Aslan dayanmadı:
--Sənin utanıb-qızarmağın, təbii utancaqlılığın ilk görüşümüzdə məni valeh etdi, üstəgəl təbəssüm, gözəllik, həm də soyuq, quru, ölü gözəllik deyil, həyat dolu, şux gözəllik! Bunu sənə demişdim. Adamlar indi çox az hallarda utanırlar, utanmazlıq aləmi bürüyüb. Dediyim “Sənin əvəzin yoxdur” sözünə inan, bunu tam ürəkdən deyirəm, düşündüyümü deyirəm.
Bəsdir, yordum səni.
İçə sevgi ilə dolu olan Durna bu yerdə insafa gəldi:
--Əksinə, sizinlə söhbət çox xoşdur, adamın ruhu dincəlir.
Aslan əməlli-başlı coşmuş, gözləri, davranış və danışığı ilə eşqini bəyan edir, soyumaq bilmirdi. Ürəyində, telefon yazışmalarında və üz-üzə görüşlərdə Durnaya vurğunluğunu sözlə zینətləndirir, bunu qədərindən artıq etdiyini də görür, lakin özünü saxlaya bilmir, davam edirdi.
Durnanın həmən xoş cavab verməsi, aradakı bağlılığı təsdiq edən sözləri də Aslana qol-qanad verirdi:
--Durna xanım, səni görəndə həyəcan bürüyür məni, bağışla belə açıq danışdığımıza görə.
Durna da az aşın duzu deyildi:
--Qarşılıqlıdır. Mən də görüşümüzün təsiri altındayam.
--Sən daha incə, daha mədəni, üz qızartmayan deyiliş tapdın. Sağ ol! Nə olaydı qonşu olaydıq, sevdiiyim “qonşu qız” mahnısını ¹⁴ * oxuyardım. Hayıf ki, aramızda böyük məsafə var, kilometrələri deyirəm.
Durnanın ruh oxşayan etirazı və oynaqlığı aradakı məsafəni yox etdi:
--Məsafə niyə problem olarmış?! Üstəlik, eyni şəhərdə!
Bu gözəl fikir Aslanı zilə qaldırdı:
--Bax bu yerdə, bu cür sözlərə görə “sənin əvəzin yoxdur” demək tam yerinə düşür! Bu şəhərə xoş gəlmişən! Bu şəhərə mən səndən də əvvəl gəlmişəm. Nə yaxşı ki, ikimiz də bir dünyada, bir planetdə, hətta bir şəhərdəyik!

21

Hardasa beş min illik yaşı olan yazı düşündüklərimizi başqalarına ötürmək, bu günə və gələcəyə çatdırmaq vasitəsinə çevrildi. 20-ci əsrdə isə tək yazılı mətni deyil, hər cür səsi və görüntünü də uzaqdakı adama çatdırmaq mümkün oldu.

Durna Aslanın son gah çılpaq, gah da bəzəkli ifadələrlə yazdığı xoş, aradabir atmacalı qısa eşq ismarışlarını oxuyur, içində qapadığı hissələr oyanır, öz-özünə qızarır və əlbəttə sevinir, pərvazlanırdı. Sözlərin duzu onu tutur, bəzilərinə qısa və sadə ifadələrlə cavab verirdi, sonuncu dəfə Aslana cavabında razılığını ifadə etdi:

--Ləzzətli sözlər yazırsınız.

Aslan coşdu:

--Ləzzət aldığını gözümlə görmək istəyirəm. Üz-üzə, göz-gözə oturub söhbət etmək daha ləzzətli deyilmi?! Göz görür, baxır, oxuyur və oxunur.

Durna sadə sual verdi:

--Nə edirsiniz indi?

Sual Aslana ideya verdi:

--Səni arzulamaqla məşğulam.

Durna da şuxluq etdi:

-- Nə yaxşı məşğuliyyətiniz var!

--Bu sözləri şəxsən söyləyən Durna xanıma eşq olsun!

--Heç belə alqış almamışdım, gəlhagəldir, günüm gözəlləşdi!

-- Şəxsiyyətə pərəstiş borcumuzdur. Yaxşı, gəl görüşək, bu gəlhagəldə, bu günlərdə.

Durna düşündü:

--Qoy bir az fikirləşim. Sabaha planınız necədir?

Aslan həmişəki kimi "təbii" cavab verdi:

--Mənim "baş plan"ımda əsas yeri sən tutmusan.

--Eləmi? Nə vaxt təsdiq olunub bu "baş plan"?

--Səninlə ilk görüş günümüzdə üzərində iş başlanıldı, qattama gələn gün isə təsdiq olundu! O gündən bəri "baş plan"dan kənara çıxmıram.

Durna Aslan ilə həmahəng olmağı yaxşı bacarırdı:

--Nə deyirəm, olsun. "Baş plan"a qarşı çıxmaq, cinayət sayılmasa da, yaxşı iş deyil.

Aslan sevincindən əlini əlinə sürtdü və oyunu davam etdirdi:

-- Durna xanım, plana baxım, vaxt və yer barədə səninlə əlaqə saxlayacam.

Aslan işi çox olduğuna görə görüşü həftə sonuna təyin etmək qərarına gəldi. Darıxdı. Vaxt yaxınlaşanda havadan yenə yağış qoxusu gəldi.

Aslan telefonu işə salıb ismarış göndərdi:

--Ay Durna xanım, gəlırsənmi?

Durna anında cavab verdi:

--Mən hara dəvətliyəm belə?

Aslan "bu ünvana" deyə döyünən ürək şəkli göndərdi.

Durna xoş həyəcədən bir anlığa gözünü yumdu, sonra cavab verdi:

--Allah, allah! Bu nə ünvandı?! Nə qəşəng məkandı! Adamı çəkir özünə.

Aslan:

-- Sənə əsir düşüb. Sənə müntəzirdi, sənin əlindədir. Gəl, gör...

Durna:

--Hava şəraitini nəzərə almırsınız deyəsən.

Aslan:

--Bəli, almıram! Dost yolunda, yar yolunda duman olar, qar olar! Bir də ki, baş plan deyir ki, sabah görüşməlisiniz. Bir çay içək. Bir çay nədir ki, mənə qıymırsan. Səndən xəngəl istəmədim, plov istəmədim, piti istəmədim, bir sadə çay istədim.

Yüngül yağış başladı.

Aslan Durnaya mahnı göndərdi: "Yağış yağır, sevgilim! Sular axır, sevgilim, varmı bir xəbərin?"¹⁵ * Arxasınca görüşə dəvəti dolay yolla təkrar etdi:

-- Durna xanım, yağışın burnunun ucu göynəyir, səni görmək istəyir, darıxır sənsiz.

Gəlməsən küsəcək, küssə, yaxşı deyil. Yağışı görəndə başını itirən sevimli Bakımız yağışsız qala bilər.

Durna:

--Vay-vay. Burnunun ucu göynəyirsə, onu çox intizarda saxlamaq olmaz. Yağışla barışaq gərək. Onu da, Bakımızı da incitməyək.

--Gecikdim, - dedi Durna, səşində xəfif bir suç vardı, - hirsləndinmi?

Aslan nəfəsini dərdi, gözlərini və sağ əlini yuxarı qaldırdı:

--Yağış...

Doğrudan da yağış hər hərəkəti yavaşlatmışdı, bu halda gecikmək səhlənkarlıq ya diqqətsizlik sayılmır. Hər ikisi gülümsədi, bu ortaq etiraf onları birləşdirən gözəgörünməz telləri daha da bərkıtdi.

Durna əlini uzadıb yanağından süzülən bir damla suyu sildi və yağışın gətirdiyi yaxınlığın təsiri altında həmişə "siz" dediyi şəxsə bu dəfə "sən" deyə müraciət etdi:.

--Çətir götürmədiyini bilirəm, çətiri niyə sevmirsən?

Aslan yağışa, sonra Durnaya baxdı:

--Qoy aramızda və üstümüzdə heç nə olmasın.

Durna bu maraqlı fikrə görə yüngülcə güldü, çətirini açıb aralarında tutdu. Aslan onun bədəninin istiliyini hiss edə biləcək qədər yaxınlaşdı, bitişdi də demək olar.

Yağış yüngül qədəmlə, nəzakətlə başlasa da, kübarlıq göstərmədi. Şıdırğı yağış, göydən şırıltı ilə tökülən su təbəqələri göy gurultusu və küləklə müşayiət olundu. Yağış və küləyin musiqili tamaşası başlandı. Külək oxuyur, yağış çalırdı. Yerə, torpağa, daş-qayaya, asfalta, ağacların yarpaqlarına, dam və pəncərələrə, çay, göl və dənizə yağan yağış təbiətdə bir müntəzəm ahəng əmələ gətirdi.

İnsanlar həyəcana düşdülər. Kimsə "ay allah!", bir başqası "vay-vay!", vəcdə gələn biri isə "bəh-bəh!" deyə qışqırdı. Dünya bulanıqlaşdı, insanlar tələsir, başları aşağı, çiyinləri bir az irəli əyilmiş halda hərəkət edir, hər kəs öz iç dünyasına dalıb gizlənməyə çalışırdı.

Bir maşın sürətlə çox yaxından keçib üstlərinə su sıçratdı. Hərəkət etmək, geri çəkilərək qorunmaq heç birinin ağına gəlmədi.

Aslan başını buladı, nikbin təbiəti onun şərhinə təsir etdi:

--Romantika.

--Son dərəcə, - deyə Durna da geri qalmadı, - küçə suyuna bulaşmaqdan daha zərif romantika düşünmək çətindir.

Ətrafda insanların sayı sürətlə azalsa da, iki nəfər yağışdan qaçmaq fikrində deyildi. Yağış onları birləşdirmiş, ətrafı boşaltmış, kənardan onları izləyə bilən gözləri qapatmış, sanki iki nəfərin dünyasını dünyanın qalan hissəsindən ayırmışdı. Dünya sanki Durna və Aslandan ibarət idi. Yarı yolda qalmış, islanmışdılar. Bir ağacın altında dayandılar. Bir-birinə baxdılar. Aslanın üzündən su axırdı. O, gözlərini sildi, iki əlini Durnanın çiyinə qoyub üzünə baxdı:

--Başdan ayağa islandı və... daha da parlaq, daha da gözəlləşdin.

Durna gözlərini qırıpdı, yaş saçlarını üzündən aralamağa çalışa-çalışa asta səslə:

--Çox qəribədir, - dedi.

Aslan Durnanın davam etməsinə imkan verməyib sözünü suallarla kəsdi:

--Nə? Qəribə olan nədir? Yağışmı?

--Yooox! Hər dəfə görüşəndə mənə elə gəlir ki, ilk dəfə görüşürük. Hər görüşdə yeni söhbət, yeni duyğular. Hər dəfə elə bil ki, adamın içində qapanıb, donub qalmış hisslər oyanır, yeni şəkil alır.

--Ən qəribə və ən xoş hadisə bilirsənmi nədir? Hər ikimiz təklidən xilas olmuşuq. Ətrafımız insanlarla dolu olsa da, dost, tanış, qohum çox olsa da, kişinin onu anlayan qadına, qadının onu sevən kişiye ehtiyacı var.

Durna yüngülcə Aslana söykəndi:

--Biz bir olmuşuq, eləmi?

--İkimiz birləşib, qovuşub bir can olmuşuq, əzizim, xəbərin varmı?! O, nə sənsən, nə mən, ona "Biz" deyək - dördəlli, dördəyaqlı bir məxluq!

Durna gözlərini geniş açdı, bu çoxəlli, çoxayaqlı qəribə məxluqu təsəvvüründə canlandırmağa çalışdı. Sonra sakit səslə soruşdu:

--İndi nə edək?

--İndimi? Gəzəcəyik.

Durna gülümsəyərək daha da Aslana qısıldı:

--Hə. Bu hava bizim kimi..., məni kimi ağılsızın, sən kimi çılğın adamın havasıdır. Əzizim, sən allah, de görüm, yağışda islanmağa hər zamanmı bu qədər həvəslisən?

--Başqa bir şeyə daha həvəslı olacam.

Aslan bunu deyən kimi də yanlışı anlaşılaçağını düşünüb bir az pərt oldu. Amma çox şey istəmirdi:

-- Durna xanım, toruna düşmüşəm. Oda saldın məni, dedim su çilə sinəmə, yazığın gəlsin. Yəqin çox yazığın gəldi ki, şıdırğı yağışla təntənəli şəkildə su çilədin, suya bələdin məni. Amma bu halımı çox dəyişdirmədi, çox fərq etmədi, ətrafı yağış бүрүсə də, mən yenə od içindəyəm...

Aslan Durnanın çətirini almış, onu, təbii olaraq, Durnanın başı üstündə tutmuşdu. Lakin çətir həm əyilmiş, həm də dairəsi kiçik olduğu üçün yağışdan qoruyucu rolunu yerinə yetirə bilmirdi. Küləyin qovduğu damcılar çətirin altına sürüşərək dizdən aşağı ayaqları döyəclədi, paltarların aşağısını islatdı.

Aslan dəqiq nə etdiyini özünə hesabat vermədən, tərəddüdsüz iki əli ilə Durnanın belindən tutub sıgalladı, əslində Durnanın yaş paltarı idi sıgalladığı. Sonra yüngülcə özünə tərəf çəkdi, Durna etiraz etmədi. Deyəsən bu anın keçib-keçməyəcəyini yoxlayırmış kimi, özü də ona doğru əyildi. Aslan ciddi bir işə hazırlaşmış kimi dərin nəfəs aldı. Durna xoş nəzərlə onu süzdü:

--Nə etmək istəyirsən?

--Nə?

--Heç nə, - Durna güldü, - davam elə.

--Soyuqdurmu? - deyə Aslan sakitcə soruşdu.

--Bir az, - dedi Durna, amma səşində bir istilik vardı.

Dodaqlarından əvvəl alınları və burunları yavaşca bir-birinə toxundu. Təbiət onları qovuşmağa, aralarındakı məsafəni yox etməyə çağırırdı. Aslan çətiri bir tərəfə tulladı. Bir an nəfəs alıb dodaq, üz və bədənləri ilə bütövləşdilər. İki sevgili leysan yağış altında söhbəti dayandırıb, ətraf aləmi unudub öpüşürlər. Bədənleri boyu yandırıcı bir həzz dalğası yayıldı. Sevgi yağışı altındakı bu ehtirashı, isti, duyğulu və davamlı öpüş zaman və məkanı unudurmuş, yox etmişdi.

Yağış damcıları öpüşə kömək edir, eyni zamanda özü də öpüşdə iştirak edirdi. Yağış gəzinti zamanı öpüşmək istəyənlərin müttəfiqidir, küçədə adamlar seyrəlir, hərə öz başının hayına qalır. Günəşli havada isə...

Bu yağış sadəcə bir hava ya bir təbiət hadisəsi deyildi, onların varlığının bir parçası kimiydi – bədənlərində, nəfəs və sözlərində və sözlər arasındakı boşluqda yer tutmuşdu.

Gedəcək bir yerləri yoxmuş kimi islanmağa davam etdilər.

23

Yağış davam edir, ürəklər döyünür, döyündükcə yumşalırdı. Şıdırğı yağışın gurultulu ahəngi sevgililəri birliyə dəvət edən sevgi balladası idi. Yağış öz-özünə sevgi istehsal etmir, amma onu ortaya çıxarır - sakitcə, su özünə yol tapdığı kimi. Yağışın gətirdiyi bu mülayimliyin və get-gedə alovlanan eşqin səma açılandan sonra da uzun müddət onlarla qalacağı aydın idi.

Durna yaş saçlarını üzündən kənara çəkdi:

--Deyəsən həddini aşdı bu yağış, romantik mərhələni keçdi, daha nə etmək istəyir?

Aslan güldü:

--Romantik mərhələni keçdi-keçmədi, bilmirəm, amma məkanı dəyişmə mərhələsi çatdı, - bunu deyib əli ilə qarşıya, bir qədər sağ tərəfə işarə etdi, - çay, qəhvə?!

Durna baxdı. Qarşıda dumanlı pəncərələrindən kəhrəba rəngli işıq süzülən bir kafe görünürdü. İçəridə kölgələr yavaş-yavaş hərəkət edirdi. Durna sanki yağışsız xoş, ilıq bir dünyanın varlığını unutmuşdu:

--Hə, yağış özü bizi ora göndərir. "Mənim duyğulu yağışlı dünyamda yaşadınız, kef çəkdiniz, indi də quru rəşional dünyaya qayıdın" deyir.

Aslan mehriban nəzərlə Durnanı süzdü və başını tərpətdi. Hər ikisi başdan ayağa islanmışdı. Üstlərindəki suyu silkələyib dodaqaltı gülə-gülə içəri qaçdılar.

Kafenin astanasından keçdilər, qapını açan xidmətçi onları gülər üzlə qarşıladı. Lampa işığının sakit istiliyi, çini qabların yumşaq cingiltisi və təzə üyüdülmüş qəhvənin xoşagələn ətri yeni gələnləri rahatlatdı. Kafedə səfəli mühit vardı - isti, solğun işıqlandırma və sakit söhbət uğultusu. Noutbukların üstündə əylənlər də vardı, əlini çənəsinə dayayıb düşünlər də, şirin-şirin söhbət edənlər də. Özünə qapanan adətən ətrafa fikir vermir.

Yağış şüşələri tutqunlaşdırmış, bayırdakı dünyanı mücərrəd və uzaq bir şeyə çevirmişdi. Yeni gələn qadın-kişi cütlüyü bir neçə boş masadan pəncərənin yanında olanı seçdi. Bir anlıq heç biri danışmadı, məkanın səmimiyyəti onları tutmuşdu.

Aslan "Çay?" deyər soruşdu.

Durna başı ilə "hə" deyib sözə keçdi:

--Hə. İsti bir şey.

Çay gələndə əllərini isti fincanlara dolayaraq istiliyin içlərinə işləməsinə yol açdılar.

Aslan dalğınlıqla:

--Bunu çox istəmişəm, - dedi.

--Nəyi, çayımı?

--Yooox. Bunu. İkili rahatlığımızı, rahat birliyimizi.

Durna pıçiltıya yaxın səslər:

--Qəribədir, insan bəzən sadə rahatlıqdan məhrum ola bilər, - dedi.

--Və çətinlik çəkmədən, sevə-sevə sadə rahatlığa qovuşa bilər, - deyər Aslan onun fikrini tamamladı.

Durna razılığını başını tərpətməklə bildirdi və pəncərədəki su bulantısında əli ilə bir xətt çəkdi. Kimsə ucadan güldü. Həyat öz axarı ilə davam edirdi. Onlar oturub isti çayı qurtumlayır, nəyisə bitirmək, tamamlamaq barədə düşünmürdülər.

Bir-birinin qarşısında oturmuşdular. Bu, uzun sürmədi. Ortaq bir baxış ortamı dəyişdirdi, kiçik bir yerdəyişmə baş verdi. Aslan üz-üzə oturduğu stulu əli ilə sürüşdürüb dördkünc masanın Durnaya bitişik tərəfinə qoydu. Çətir altında çiyinləri bir-birinə toxunduğu kimi masanın altında dizləri bir-birinə dəydi. Baxışlar da yaxınlaşdı. Aslan əlini fincandan ayıraraq Durnanın əlinə doğru uzatdı, barmaqları onun barmaqlarının üstünə qondu, istilik bir əldən o birinə yayıldı. Durnanın ürəyi çırpındı, dərinədən nəfəs aldı. O, gözlərini bir anlıq yumdu, açdı və sonra o biri əlinin barmaqları ilə kişinin təmasda olan əlinə toxundu. Aslanın barmaqları xəfifcə hərəkət etdi, Durnanın qoluna doğru sürüşdü:

--İnsanlar fərqi nə varmasaydılar..., - dedi sakitcə.

Durna onu dayandırmağa cəhd etmədi, gözlərini qaldıraraq ətrafı süzdü, sonra ona tərəf döndü:

--Qoy fərqi nə varsınlar, - dedi.

Ətrafdakı səs-küy və söhbət uzaq, əhəmiyyətsiz bir şeyə çevrildi. Aslan daha da yaxınlaşdı.

İçində bir titrəmə hiss etdi. İstiləndi; bu, otağın və çayın istiliyi deyildi.

--Təcrübəmiz, böyük olmasa da, deyir ki, sən qətiyyətlisən, bilmirəm, bəlkə də təhlükəlisən, - dedi Durna.

--Necə yəni? - deyər soruşdu Aslan, gözünü və əlini çəkmədən.

--Bir şeyə qərar verəndə onu etməmiş dura bilmirsən.

Aslan dili ilə dodaqlarını yaladı:

--Hə, qarşımda ya yanımda sən olanda, istədiyimi etməmiş necə dura bilərəm?!

Aslan Durnaya doğru əyləndə Durna da bədəni ilə ona toxundu.

Onların yumşaq öpüşü yağış altındakı öpüşdən fərli idi – mülayim və ilıq.

Çöldə yağış davam edirdi. Yağışın özündən başqa hər şey daha səssiz hala gəlmişdi. Dünya çöldə islanarkən içəridə olanlar qurunur, dincəlir, heç yerə tələsmirdilər. Yaxınlaşma və istiləşmə davam edirdi. Hər ikisi qədər onlara bəxş etdiyi ən gözəl payı almışdı – həyatlarına sevgi və həyəcan daxil olmuşdu.

Sevgi yağış kimidir, gah çisələyə-çisələyə, narın damlalar şəklində yavaş-yavaş, aramla gəlir, ruhu sıgallayır, gah da şimşək və onu izləyən göy gurultusu ilə gəlir, cismi titrədir, lərzəyə salır.

24

Bir müddətdir davam edən gah örtülü, gah açıq sevgi bəyanları, qulağa, gözə və ürəyə çarpan hissiyyətli söz-söhbət, görüşlər və ikitərəfli həsrət iki insanı “iki sevgili” adlandırmaq üçün yetərli olmalıdır, bəzən güzəştə, bəzən də artıqlaması ilə.

Evdə ya işdə olsun, fikri-zikri Aslanın yanında olan Durna xeyli dəyişmiş, üzü gülür, gözləri parlayır, deyir, gülür, şövlə danışır. Ondakı bu xoş dəyişməni ətrafdakılardan, xüsusilə anası və övladlarından, iş yoldaşları və dostlarından gizlətmək mümkün deyildi. Xəşbəxtlik hissi içdə, ürəkdə, beyində cücərsə də, üzə vurur, gözdə, danışıda, davranışda özünü göstərir. Elə tək qalanda da, özündən asılı olmadan gülür, cəld hərəkətlər edir, mahnı oxuyurdu. Çarpayıda uzanıb xoş xəyallara dalmaq da xəşbəxtliyin təzahürüdür.

... Nəhayət, görüşdük! O, məni gördü! Tanınma şoku yaşadım. O, mənimlə maraqlandığını göstərdi. O, mənimlə danışmağı xoşlayır. O, mənə fərqli baxır. Zarafat deyil ki, mən ona o qədər duyğu sərf etmişəm ki, indi onun göstərdiyi kiçik bir maraq, ondan gələn xoş iltifat məni fəvqəladə dərəcədə həyəcanlandırır.

Əvvəllər öz-özümə deyirdim ki, bəslədiyim xəyallar həyatda deyil, sadəcə mənim başımda olan bir şeydir. İndi onların ən azı bir hissəsi, tək başımda deyil, xəyalın məhsulu deyil, həyatda təsdiqini tapıb! Cazibə qarşılıqlıdır! Onunla tanışlıqdan sonra duyğu və sorğunun istiqaməti dəyişdi: əvvəl - "mən onun haqqında nə düşünürəm?", indi - "heyran olduğum bu kişi mənim haqqımda nə düşünür?" və ya "o mənə aşiq olacaqmı?".

Xəyalımda bəslədiyim idealımı təmsil edən real insanla qarşılaşdım. İndi onu həyatda olduğu şəkildə tanımağa başlamışam. Onu xəyalımda həmişə özümdən "yuxarı" qoyurdum. Amma sağlam münasibət birini aşağı, o birini yuxarı qoya bilməz. "Mənə nə olub ki?!" Qarşılıqlı sevgi məni yavaş-yavaş pərəstişkardan potensial bərabərə doğru aparmalıdır. Cazibəsinə düşdüyüm adamın nüfuzu, etibarı, görünüşü, cəzbətmə və təsir gücü məni aldatmasın. Tanımaqda olduğum bu əsl kişini təsəvvür etdiyim kişi qədər sevəcəmmi? Bu gerçək şəxs idealdan nə ilə fərqlənir?

O, gözləniləndən daha istiqanlı, daha səmimi, daha ehtiraslı, daha sadədir mənə. Mən yavaş-yavaş bu əsl insana elə öyrəşdim ki, onu xəyalımdakından daha çox sevdim! Əvvəl onun görünüşü, söhbəti, ictimai uğurları cəlb etmişdi məni, indi - onun xeyirxahlığı, nəzakəti, diqqətli olması, yumoru, həssaslığı, rahatlığı.

Hər ikimiz evli deyilik, aramızda böyük xarici maneə yoxdur, var olan cılpaq gerçəklikdir. Sevinirəm, həm də qorxuram, çünki itirəcəyim bir şey var. Uzaqdan istəmək – başqa, yaxın olmaq, bərabərləşmək – başqa, yaxınlaşdıqca əvvəl zənn etmədiyimiz fərqlər görünəcək, qayğılar meydana çıxacaq. Birimiz digərinin fikri və əhvalını, xasiyyəti və həyat tərzini nəzərə almalıyıq. Birdən nəsə oldu, ayrılmalı olduq... Mən yox, mənə belə istək heç cür yarana bilməz. O... O, birdən dəyişsə, məni rədd etsə, çəkəcəyim acıya dözə bilmərəm. Qəti.

Görüşdük, məktublaşdıq, gəzdik, qucaqlaşdıq... Məni sevdiyinə əmin oldum, onun qadınsızlıqdan sanki xilas olduğunu anlama bildim; elə məni də kişisizlikdən o azad etdi. Eyni zamanda fantaziya dövrü geridə qaldı, gerçəkliyə qayıtdım. Onun səsi artıq videodan götürülmüş bir şey deyil, onun qarşımda dayanıb danışdığını eşidirəm. Onun təbəssümü artıq

fotoşəkil deyil, onun nəyə güldüyünü bilirəm, məni güldürdüyünə sevinirəm. İndi onun haqqında internet ya başqa yerdən material toplamıram, indi daha çox tanışlığımıza, gəzintilərimizə aid xatirələri, şəkil və videoları toplamağa başlamışam. İndi uzaqdakı obraza deyil, qarşımdakı gerçək kişiye heyranam...

25

Soyuq qış küləkləri altında çox zaman sərt sifət alan Dənizkənarı Bulvar yazda bütün tərəvəti və ehtişamı ilə oyanır, sanki yenidən doğulur. Ağacların altında, ətrafında və açıq sahələrdə göz oxşayan yaşıl otlar yeri məxmər xalça kimi örtür. Qırmızı, sarı, bənövşəyi, ağ rəngli və alabəzək səliqəli gül ləkləri yerə enmiş göy qurşağı təsiri bağışlayır. Çöldə-çəməndə bitən ot və gül-çiçəklərin rəssamı-müəllifi təbiət özüdür. Burada, bulvarda isə səxavətli Günəş işığı altında parlayan bol yaşıllıqlar və rəng-rəng gül-çüçək ləklərindən ibarət mənzərə insan əlinin məhsuludur. Bu, sadəcə bir mənzərə deyil, rənglərin, qoxuların və səslərin canlı simfoniyası, böyük, çoxahəngli, çoxsəsli musiqi əsəridir. Bahar bulvara gözəllik və nəşə, işıq, rəng və səs festivalı kimi gəlir. Yaz bulvara ayaq səslərinin musiqisi ilə, ləpələrin və yarpaqların həzin pıçıltıları ilə, yüngül küləyin qanadları ilə gəlir.

Yaşıl yarpaqlarla bəzənmiş ağaclar küləyin oynaq toxunuşu altında yüngülcə yellənir. Bakı və Abşerona xas olan ənənəvi palçıq vannası ilə çox adam tanış deyil, lakin hər Bakılı və Bakıya gələn hər kəs bu şəhərin əbədi səyyahı, küçələrinin və damlarının narahat yoldaşı olan məşhur Bakı küləyində çimir, bədəni və ruhu bərkidən külək vannası qəbul edir – istər ilıq, xoş Gilavar olsun, istərsə də soyuq, sərt Xəzri.

Dənizin canlı və mavi genişliyi üfəqdə sonsuz səma ilə qarışır. Dalğaların üzərində rəqs edən Günəş şüaları üfəq boyunca gümüşü qılgıncılar səpələyir. Xəzər dənizi nəfəs alır, bəzən cilalanmış şüşə kimi sakit görünür, bəzən də dalğaların ahəngdar diliylə öz sirlərini danışır. Xəzər dənizinin üzünü bəzəyənlər - Günəş şüaları və Ay işığıdır, buludlar və küləkdir; külək dənizi gah sıgallayır, gah da çalxalayıb coşdurur. Meh uzaq üfüqlərin xəfif dadını və dənizin qoxusunu gül-çiçəklərin və yeni oyanmış torpağın ətri ilə qarışdırır, onlardan Bakıya məxsus yaz ətri düzəldir. Bulvarın zəngin bitki aləmi ilə müqayisədə kasıb görünən heyvanat aləmini dəniz üzərində, havada qanad açan, cürbəcür əyri xətlər cızaraq uçan qağayılar təmsil edirlər.

Təbii gözəllik, yaşıllıqların, çiçəklərin, dənizin və işığın canlı və xoş yaz ahəngi asfalt və daş döşəmələrin yekrəngliyini və sərtliyini yenir, onları asanlıqla unutturur. Dəniz, yaşıllıq və çiçəklər daşlı, divarlı, şüşəli şəhərin tünd üzünü yumşaldıb onun mülayim simasını ortaya qoyur. Bu diyarda təbiət və memarlıq, külək və su, yaddaş və ümid sakit bir uyum içində birləşmişlər.

Yazda bulvar sadəcə bir məkan deyil – bura ruhun qanad açdığı, havalandığı yerdir. Buraya tək gəzmək üçün deyil, həm də görmək, qulaq asmaq, hiss etmək, duyğulanmaq üçün gəlirlər - Xəzəri seyr etmək və dinləmək üçün, yaşıllıq və çiçəklərə baxıb dincəlmək üçün, yarpaqların xışıltısını, qağayıların qanad açıb uçmasını görmək və səsini dinləmək üçün və bəlkə də təbiətin qoynunda öz düşüncələri ilə təkbətək qalmaq üçün. Xəzər arasıkəsilmədən pıçıldaşan ləpələri və dalğaları ilə ruhu oxşayır.

Bulvar saysız görüş və vidalaşmanın, saysız başlanğıc və sonluğun şahididir. Bakı özü sadəcə bir şəhər deyil, köhnəliklə yeniliyin yanaşı dayandığı memarlıq abidələri, xoşsifət insanlar, dəniz, bulvar, külək, çiçək və işıqla yazılmış möhtəşəm şəriyyətdir. Burada eşq günəşi işıq saçır, eşq küləyi əsir.

Burada, dənizin kənarında, zamanın axını yavaşlayır, dəqiqələr uzanır, düşüncələr xəfifləyir. Yavaş-yavaş gəzən iki ürək arasında içdən gələn söhbət gedir.

26

Axşam üstü Bulvarda xoş, ilıq yaz havası vardı. Şəhərin ilk işıqları dənizin su örtüyü üzərində titrəyirdi; suyun səthində sanki saysız ulduz səpələnmiş, bərq vururdu.

Görüşüb yüngülcə qucaqlaşdılar. Aslan dostları, tanışları ilə görüşəndə, əvvəlcədən şərtləşmə olmamışsa, hara və hansı tərəfə getməyi adəti üzrə yanındakı şəxslərin öhdəsinə buraxırdı. Bunun izahını da verirdi – çox vacib olmayan məsələ üçün baş işlətməyə, geniş müzakirə açmağa nə ehtiyac var?! Bu dəfə də istisna olmadı:

-- Durna xanım, hara gedək? Hansı tərəfə, “hankı səmtə, hankı yana”? ¹⁶ *

Durna da öz növbəsində, ədəb-ərkan xatirinə, seçim haqqını Aslana vermək istədi, lakin Aslan sözünün üstündə durdu. Nəhayət, Bulvarın yuxarı hissəsinə, yəni köhnə bulvara doğru deyil, aşağısına, Ağ şəhər tərəfə hərəkət etmək qərara alındı.

Aslan Durnanın əlindən tutdu, vurğun gözlərlə onu süzdü və “Sağ ol!” deyib yavaşca əlini buraxdı. Bu “Sağ ol”u nəyə görə dediyini izah etmədi, Durna da soruşmadı. Əslində hər şey aydın idi, arzu olunan növbəti görüşün baş tutması hər ikisinə xoşdu. Durnanın üzü də güldü, gözü də. Təbiətinə uyğun şəkildə sifəti allandı, baxışlarını endirib yenidən qaldırdı, Aslanın üzünə baxdı. Aslan azca dönüb əlini yüngül geyinmiş Durnanın çiyninə qoydu, qadının zərifliyi və tərəvəti, bədənindəki qövsvəri hamar xətlər və döngələr onu məst etdi. Bərabər addımlamağa başladılar. Durna Aslanın qoluna girdi. Aslan bir anlığa gözlərini yumdu, başını və bədənini azca əyib dodaqları ilə Durnanın saçlarına toxundu. Bu incə hərəkət və rəmzi öpüş könül yaxınlığını da, cismani yaxınlığı da ifadə etdi. Hər ikisi xoşbəxt görünürdü.

Durna xumar baxışları ilə Aslanı süzdü:

--Bilirsiniz maraqlı olan nədir?

--Maraqlı çox şey var. Hansını deyirsən?

--Sizi... nə zamandır tanıyıram mən?

--Hardasa iki il keçdi, ananla bərabər yanıma gəldiniz. Elə deyilmi?

Durna gülümsədi:

--Siz məni görəli, hə, hardasa iki il yarıma yaxın vaxt keçib.

--Doğrudan?! Nə tez keçdi zaman?! Amma, görüşməyə başladığımız vaxtdan bəri çox keçməyib. Niyə belə gec görüşdük? İlk görüşümüzü deyirəm. Niyə məni vaxtında tut yeməyə dəvət etmədin? Niyə qattamanı belə gec gətirdin?

--Günah məndə olacaq deyəsən.

Aslan qaşlarını çatıb dodaqlarını sıxmaqla süni ciddi görkəm aldı:

--Bəli! Günah həmişə səndədir. Yaman günaha batıbsan, boğaza qədər.

--Allah, amansan. Günahımı necə təmizləyim?

--Ağır şərt qoymuram, iki dəfə “tövbə” desən yetər.

Durna nümayişkəranə qəmzəli baxışla onu süzdü:

--Şükür, ağır cəza gözləyirdim...

Aslan isə həm vurğunluğunu, həm də səmimiyyətini biruzə verdi:

--Səni ilk görəndə cazibən məni tutdu. Amma iki şey məni çəkincirdi: birincisi, səni heç tanımırdım – həyatını, ailə durumunu bilmirdim. Düşünmüşdüm ki, təsadüfən göyçək bir xanımla rastlaşdım, ilk baxışdan çox xoşuma gəldi o. Amma, nə olsun ki?! Sonra nə olacaq? Sonralar onu bir də görəcəm, ya görməyəcəm, məlum deyil. Üstəlik, zaman hisslərimi zəiflədə, azalda bilər.

Durna ehməlcə soruşdu:

--Elə olmadımı? Zaman...

Aslan uzatmadı, cavab üçün çox zaman olduğu kimi maraqlı söz və söz birləşmələrindən istifadə etmədi, sakitcə başını yelləməklə “yox” dedi.

Durna tanıma məsələsini yenilədi, başlanğıca apardı:

--Əslində mən, mən özüm sizi nə vaxtdan bəri tanıyısam - bunu demək istəyirdim, sizin məni tanıdığınızı deyil.

Aslan qaşlarını çatdı:

--Necə yəni? Tanışlığımız hər ikimiz üçün o ilk görüşümüzdən başlamadı mı?!

--Yox.

--Yox?

-- Uzun illərdir sizi tanıyıram, uzaqdan, bacım Tovuzun və bəzi dostların sözlərindən, mətbuatdan, internetdən. Xoşum gəlirdi sizdən, uzaqdan-uzağa, nə vaxtsa yaxından tanış olacağımız ağılıma gəlməzdi.

Aslan güldü:

--Bəs indi? Bəs indi? Xoşa gəlməyi deyirəm.

--Sizi ilk dəfə görəndə həyəcanlandım və... qorxdum. Təlaş bürüdü məni, yaxşı ki, anam yanımda idi. Sonra qərar verdim - görüşünüze getmək lazımdır. Qatdama ilə. İçəri girəndə yenidən məni həyəcan bürüdü. Qatdamanı qəbul otağında oturan xanıma verib çıxmaq istədim. O xanım məni getməyə qoymadı, sizə dedi...

Aslan əli ilə Durnanın saçlarını sığalladı:

--Bəxtim gətirdi mənim. Çox xoşuma gələn xanım özü gəlib məni qəflət yuxusundan oyatdı, "Dur, nə yatıbsan, gəlmişəm, qarşıla məni" dedi.

27

Açıq təşəbbüs, işarə, qaş-göz, him-cim qadına da, kişiye də eyni dərəcədə xas olsa da, əsasən kişilərin dominant olduğu bir cəmiyyətdə açıq hərəkətə keçmək kişidən gözlənilir.

Aslan bunu bilir:

--Yaman yoldan çıxmışam, ay Durna xanım, əslində, bağışla, sən çıxartmışan məni yoldan. Durna Aslanın davam etməsinə imkan vermədi:

--Bıy... Mən yazıq nə etmişəm ki?! Mən başdan çıxarmışamsa, siz nə edibsiniz?

--Nə edibsən? Sən "yazıq", sən mələk məni məst edibsən. Sən başdan çıxaran olanda mən nə oluram? Bunu soruşursan. Mən - təbii ki, başdan çıxarılan, yoldan çıxarılan! Əzizim, heç bir qadınla belə bol-bol yazışmamışam. Lakin bu yazışma bəs eləmir, əslində, bu daha da qızıqdır adamı. Üz-üzə görüş ehtiyacı yaranır, fikri uzaqdan tutmaq, yəni fikri uzaqdan qucaqlamaq olur, amma adamı, sevdiiyin, çox sevdiiyin xanımı uzaqdan qucaqlamaq olmur. Durnanın da sözü yerində demək qabiliyyəti və cürəti var:

--Vallah, hansı qadınla nə qədər yazışdığınızı və necə qucaqlaşdığınızı bilmirəm... Amma, yazdıqlarınız doğrudan da xoşdur mənə.

--Məni başqa qadınlara qısqanma, ay gözəl, onu bil ki, heç bir qadını səni istədiyim kimi istəyə bilmərəm. Səni təpədən dırnağa qədər sevirəm.

--O biri qadınları, təpədən dırnağa qədər olmasa da, nə qədər sevdiiyinizi soruşmuram.

--Çünki ağıllısan! Dünya bir yana, sən də bir yana. Birinə inanmaq üçün onun haqqında hər şeyi bilmək zəruri deyil, bu, mümkün də deyil. Bir şeyi də açıq deyim. Son zamanlar fikrim tamam sındır, həmişə səni görmək istəyirəm.

Durna güldü, şux sevgi söhbəti onu tutmuşdu:

--Siz, məşallah, yaradıcı şəxssiniz. Yəqin ki, sizə tək gəzmək də lazımdır. Heç kim mane olmasın, oxuyub-yazdıqlarınızı və ya yazmaq istədiklərinizi düşünə-düşünə gəzin.

--Ay Durna xanım, məşallah, çox ağıllısan. Amma burası da var ki, işin çoxluğu görüşlərə mane olur. İstərdim işim çox olmasın, avara olum ki, sənə çox vaxtım qalsın. Amma, o halda da sən məni istəməzsən, avara adam kimə lazımdır?! Bir də "tək gəzin" deyirsən. Son zamanlar gəzdiyim, ayaq basdığım, göz gəzdirdiyim hər yer məndən səni soruşur, "O Durna xanım hardadır?" deyir.

Durna gözlərini süzdürərək Aslana qısıldı. Gözündə parlayan qəfil yaş damlası bir zaman keyləşmiş, indi yenidən oyanan həyat eşqi idi. Aslan ona və ətrafa baxdı:

--Yandım.

Durna anlaqlı xanımdır:

--Çaydan, sudan, qəhvədən bir şey içmək olar.

--Yox-yox, çox yandım, içimdən alışıb-yanıram. Yanğınsöndürən lazımdır!

Durna bu sözlərdə bir eyham olduğunu sezsə də, tam əmin deyildi:

--Nə lazımdır, kömək edə bilərəmmi?

--Əlbəttə! Dərdimin dərmanı səndədir! Səni tanıyalı “of” nidasını olduğu kimi deyə bilmirəm, “f” səsləri çoxalır, bir-birinin belinə minir: Offfffff! Bu an səni bərk öpmək istəyirəm, özü də elə-belə yox, bərk-bərk!

Bunu deyib Aslan iki əli ilə Durnanın belindən tutdu. Durna boynunu döndərüb başını yana əydi:

--Neyləyirsiniz? Bulvarın ortasındaşıq, dörd tərəfimiz adamlarla doludur.

--Mən dəli oldum! Səninlə olanda halım dəyişir, ekstremizmə yuvarlanıram, ifrat kəskin hərəkət etmək istəyirəm, heç özümü tanımıram. Axşam olsun ya lap günün günorta çağı - küçədə səninlə yanaşı yol gedərkən birdən səni öpmək istəyirəm, hiss-həyəcan bürüyür məni.

Durnanın gözləri geniş açılmış, yanaqları qızarmışdı. Laqeyd deyildi, onun da ürəyindən öpüşmək keçirdi. Amma, Aslan kimi çılgınlıq edə bilməzdi. O, sevgi və nəvaziş dolu gözlərlə Aslanı süzdü, gözləri ilə Aslanı öpmüş kimi oldu, bu bəs etmədi, dodaqlarının hərəkəti ilə ona incə öpüş göndərdi.

Bir-birini yaxşı tanıyan kişi və qadın eyni vaxtda eyni cür düşünlərsə, eyni şeyi arzu edərlərsə, bu onlar arasında bir ahəng olduğunu deyir.

Aslan özünü saxlamağı bacarsa da, şikayətinə davam etdi:

--Özümü saxlaya bilmirəm. Tək mən belə olsaydım, nə vardı ki? Şübhə etmirəm ki, bir çox insan sevgilisi ilə yanaşı gəzdiyi zaman birdən eşq atəşinə tutulur, eşq güclənib başına vurur, özünü saxlaya bilmir və öpüşmək istəyir. Bunda nə pis şey var ki!? Təbii insan istəyidir, nə etsin o yazıq?! Məncə Milli Məclis xüsusi qərar qəbul etməlidir. Deputatlar orda işsiz-gücsüz oturublar, qoy şəhərdə xüsusi öpüş yerləri və ya xəlvətlənmə məntəqələri düzəldilməsi haqqında qərar layihəsi hazırlasınlar, müzakirə edib qəbul etsinlər, heç olmasa bir dəfə millətin dərdinə qalsınlar!

28

Aslan acmamışdı, amma Durna ilə bu gəzintini mümkün qədər uzatmaq və aranı sürətlə düzəldən bu xoş söhbəti fərqli bir mühitə daşımaq istədi:

--Gəl bir yerdə oturaq, nəşə bir şey içək, yemək də olar, söhbətimizi də orda davam etdirək. Nə deyirsən? Və harada? Sən buraları məndən yaxşı tanıyırsan.

--Çay içək, yemək istəmirəm.

--Balaca bir yeməyin nə ziyanı var?

Durna bir Aslana, sonra nümayişkerənə şəkildə özünə baxdı, yəni hərəkəti ilə “sən bir mənə bax” deyib sözə keçdi:

--Mənim harama yaraşır yemək?! Pəhrizə başlamışam, ona da tam əməl edə bilmirəm.

Aslan ürəkdən güldü:

--Ay xanım, sənə nə olub ki, pəhriz gözləyirsən? Axı sən elə də kök, ətli-canlı deyilsən ki! Quru çöpə ya sümüyəmi çevrilmək istəyirsən?

--Bir az artıqdır çəkim, bir az azalsam pis olmaz.

--Vallah mən səmimi deyirəm - sənə xoş olmaq üçün deyil, düşündüyümü deyirəm.

Görünüşün əladır, elə bu cür qal!

--Ayyy! Bu mənə xeyli təsəlli oldu.

--Ay Durna xanım, sənə vurulmağımın sənin neçə kilo olmağınla heç bir əlaqəsi yoxdur. Bil ki, sənin ala gözlərin, al yanaqların, odlu dodaqların çəkinlə, kilonla dəyişmir. Ayıb olsa da

deyəcəm: bir az kökəlsən də, fərqi yoxdur, qucağıma rahatca sığacaqsan, səni offfff deyə-deyə qucaqlamağa davam edəcəm.

Sevgililər yemək-içməkdən çıxıb bulvarda gəzişə-gəzişə sevdikləri İçərişəhərə doğru yol tutdular. Aslan ilk dəfə oturub yemək yediyi bu məkanı tənqid etməyi də lazım bildi:

--Restoranın adının "Hoqqabaz" olduğunu görəndə sevindim, milli addır, içində yumor olması da yaxşıdır. Adətən bizimkilər xarici ad xəstəsidirlər, elə bilirlər ki, bir şirkətə, mağazaya ya restorana xarici ad qoyanda onun tutduğu yer, statusu yüksək olur, cəlbedici olur, müştərisi çox olacaq. Qəti belə deyil, müştəri ada deyil, keyfiyyətə, xidmətə baxıb gəlir. Bu restoranda bizə şərab vermədilər, "bizdə alkohollu içki olmur" dedilər. Adını qoydum "Hacı Hoqqabaz". Əslində, sevgidə də bir qədər hoqqabazlıq var, bu işdə hər zaman hissləri cilovlamaq, duyğuya hədd qoymaq olmur! Amma, mən şərabsız da sərxoş oldum. Sənin ətrin, təbəssümün,... nə deyim, vallah, ağılımı başımdan aldı, sərxoşluqdan da o yana keçib dəli oldum.

Aslanın yaratdığı sevgi havasında Durna da nəşələnirdi:

--Milli şəhər, milli Bulvar, milli restoran, milli musiqi və dəmlənmiş iki milli eşq dəlisi...

Aslan dayandı, dönüb iki əli ilə Durnanın sağ və sol çiynindən yapışib özünə tərəf döndərdi, ilk dəfə görmüş kimi gözlərini ona zillədi. Durna vəziyyəti dəyişməyə cəhd etmədən sakit dayandı və təəccüblə onun üzünə baxdı:

--Nə oldu?

--Milli, milli dedin, ağılıma bir fikir gəldi. Bəlkə milli sərhədlərdən kənara çıxmaq, gözdən-qulaqdan iraq gözəl bir yerə gedək?!

--Hə? Hara?

--Hara desən! Paris, London, Roma...

Aslanın qeyri-adi hərəkəti və ortaya atdığı səfər fikri Durnanı bir an çaşdırdı, eyni zamanda da fərəhləndirdi:

--Səfər etməyi sevirəm. Dünyanı görmək həvəsim hələ ölməyib. Avropanın bəzi yerlərində olmuşam, Amerikada da. Bəlkə Asiyada bir yerə? Həm də Avropa üçün viza almaq adətən uzanır. Özbəkistanda, Səmərqənddə olmamışam.

Aslan qələbə çalmış adam kimi sağ əlini yumruq şəklində büküb yuxarı qaldırdı:

--Gedirik Səmərqəndə! Mən orda olmuşam, sevirəm Səmərqəndi və ümumiyyətlə, Özbəkistanı və ümumiyyətlə, Orta Asianı!

29

Axşamdan xeyli keçsə də, bulvar adamla dolu idi. Aslan iki dəfə Durnanı qucaqlayıb öpməyə cəhd etsə də, olmadı - elə-belə yox, bərk öpmək istəyirdi. Durnanın döşü qoluna girdiyi Aslana dəyir, onu daha da haldan çıxarırdı. Qadın da, kişi də - hər ikisi öpüşməyə meyilli idi, lakin, yaxında bir adam olduğunu görüb, çətin olsa da, öpüş fikrindən əl çəkməli olurdular. Yalnız İçərişəhərdə dar küçələrlə addımlayarkən Aslan dönüb Durnanı qucaqladı, dodaqlarını onun çiynində və boynunda gəzdirib üzünə keçdi. Durna məmnuniyyətlə dabanlarını qaldıraraq baş - bədəni, bütün varlığı ilə onun ağuşuna girdi. Durnadan zəif inilti səsi çıxdı, belə güclü və doğma əllər arasında sıxılıb qucaqlanmaqdan, öpülməkdən və öpməkdən şirin nə ola bilər dünyada?! Ona elə gəldi ki, ürəyinin döyüntüsünü bütün şəhər eşidir.

İntim münasibətlərin cazibəli sirri kimi məst etməyib – padşah olsun ya sadə insan, qadın olsun ya kişi?!

Qarşıdan bir qapı açıldı, bir kişi çıxdı, onlara doğru baxdı. Aslan çarəsiz halda başını yellədi. Oradan uzaqlaşmalı oldular, yarımçıqlığı sevməyən Aslan bir az şuxluq edib "narazı"lığını bildirdi:

--Səni öpürəm, millətin gözü önündə! Gördün ki, özümü apara bilmirəm, cazibəli hüsnünü görüb coşuram. Millət də mane olur, sən də şərait yaratmırsan, utanmaz!

--Bıy! Mən nə edə bilərəm ki?! Hər yer adamla doludur.

--Yaxşı, səhv etdim, bağışla, mənəm utanmaz! Axı sənın doğrudan da çox məlahətli və mənı heyran etmiş utanıb-qızarmağın var.

Ehtiraslı qucaqlaşma və öpüşdən məst olan Durna Aslanın ona aid dediyi “utanıb-qızarmağı” eşidəndə gözlərini yumub-açdı, başını buladı:

--Sizə bir söz deyim. Deməyə də utanıram. Sizinlə görüşəndən bəri dəyişməyə başladım, çox dəyişdim. Özüm də baş açmıram, niyə belə oldum, özüm-özümü tanımıram. Siz dediyiniz kimi, utanan, qızaran bir qadın idim. İndi sizinlə küçədə, bulvarda qol-qola gəzirəm, zarafat edirəm. Allah, allah, -iki əli ilə üzünü tutdu, - öpüşürəm. Niyə belə oldum, niyə bu günə düşdüm?!

Aslan diqqətlə ona baxdı:

--Bəh-bəh. “Niyə bu günə düşdüm” nədir? Nə olub ki? Pis günəmi düşübsən?

--Yox, pis gün demədim ki, niyə belə utanmaz oldum deyirəm. Nə ehtiyat edirəm, nə qorxuram. Sizinlə şəhərdə qol-qola gəzdiyimizi anama söyləsələr nə deyim ona?

Aslan onun saçlarını sıgalladı:

--Sən nə pis iş görürsən ki, kimdənsə ehtiyat edəsən, qorxasan? Ərli arvad deyilsən, heç kimi aldatmırsan, heç kimə xəyanət etmirsən. Ürəyinə yatan, sevib-seçdiyin bir kişi ilə dostcasına gəzirsən, söhbət edirsən. Bu kişi də evli deyil ki, desinlər ev dağıdırsan. Subay bir qadın, subay bir kişi ilə görüşür, bu görüşlər hər ikisini məmnun edir, əslində xoşbəxt edir. Ağlı olan adam bizə “Çox sağ olun” deməlidir - cəmiyyətin xoşbəxtlik dərəcəsini, az da olsa, yüksəltdiyimiz üçün.

Durna Aslanın sözlərindən bir qədər ürəklənsə də, tam qane olmamışdı:

--Yaxşı, qardaşım Araz ya dayım Fazil qarşımıza çıxsə nə deyim? Deyim ki, dostluq edirik, sevirik? Yaxşı bəs sonra? Sonrası nə olacaq?

--Yaxın qohumlarından kim qabağımıza çıxsə heç nə deməyəcək, nə deyə bilər ki?!

Salamlaşma olacaq, mənı tanış edəcəksən, əgər tanış deyiliksə. Qısa hal-əhval tutma olacaq. Mən onu çaya dəvət edəcəm. O da yəqin ki, “sağ olun, işim var” deyib aralanacaq. Biz də yolumuza davam edəcəyik, hər mənada. Vəssalam! Bir də “sonrası nə olacaq?” deyirsən. Sonrası yaxşı olacaq. Sual verəcəksən: bu nə deməkdir? Yaşayıb görərik. Bir şübhən varsa, de.

Durna düşündü. Qadın çox ürəkdən sevsə belə, diqqətli olmalı, riskləri ölçüb-biçməlidir. “Aslan tutarlı davranışı ilə fərqlənir, görüşləri açıq və hörmətlə təşkil edir, yalan vədlər vermir və sözünü tutur. O, məsuliyyətini dərk edir, qayğı və kömək göstərir, ailə bağlarına, uşaqlara və artıq qurulmuş bir həyata sahib olduğumu qəbul edir. Bəlkə “Sonrası nə olacaq?” sualına daha aydın cavab verə bilərdi. Amma, onu da çox qınamaq olmur. Hər şeyi birdən-birə demək olmur. Hər halda, nə olur-olsun, Aslan həyatımda rast gəldiyim ən münasib və ən xoş insandır”

Durna dodaqlarını Aslanın qoluna yapışdırdı. Bu təsəlli ya təşəkkür öpüşü idi?! Allah bilir.

30

Öpüş - insanın dodaqları ilə başqa bir insana, sevimli və ya müqəddəs bir əşyaya, məsələn Qurana, bəzən də bir heyvana (itə, pişiyə, ata,...) toxunmasından ibarət mehriban davranış və cismani təmas formasıdır. Öpüşün mənşəyi tam məlum deyil. İnsan nə səbəblə və nə vaxtdan bəri öpüşməyə başlayıb, kimsə bilmir. Bəlkə yeni doğulan uşağın dodaqları ilə ana döşünü əmməsi və ananın bunu təqlid edib uşağı öpməsi dayanır öpüşün kökündə?! Bəlkə öpüş

ananın və ya dayənin körpəni ağızdan ağıza yedizdirməsi təcrübəsindən qaynaqlanıb? Ya ola bilsin öpüş kişi-qadın cütünün əlaqəsini gücləndirmək üçün təkamül etmişdir?!

Öpüş çox müxtəlif duyğuları, hissləri ifadə edə bilir - sevgi, salamlama, hörmət, minnətdarlıq, yoldaşlıq, yaxınlıq, qarşılıqlı qayğı, incəlik, etibar, əlaqə, cinsi cazibə... İnsan cazibəni, uyğunluğu, arzu və duyğulu ünsiyyəti qiymətləndirmək və ya gücləndirmək üçün şüurlu və ya şüursuz şəkildə öpüşdən istifadə edir. İlk öpüş isə həyata açılan yeni pəncərə kimidir- həmişə xatırlanır. Uzun illər ortaq keçmiş - uşaqları, uğurları, çətinlik və xəstəlikləri, səyahət və xatirələrini bölüşən yaşlı qadın və kişi cütü öz sevgilərini mehribanlıqla və ləyaqətlə ifadə edirlər - sakitcə birlikdə oturmaqla, əl-ələ tutmaqla, qucaqlaşmaq və öpüşməklə.

Sivilizasiyanın ilk daşını qoyanlar da, gələcəyin ilk qurucuları da bir-birini seçən, qucaqlaşan və öpüşən qadın və kişi cütləridir. Hər əsl öpüş bənzərsizdir, yeni bir cığırdır. Öpüşü sadəcə romantika ilə məhdudlaşdırmaq olmaz, o, sevgini, ailəni, azadlığı və bəşəriyyətin bioloji və mənəvi davamlılığını təmsil edir. Öpüş bəşəriyyətin ilk dilidir, nitqdən, elmdən, dindən, fəlsəfədən və sivilizasiyanın özündən daha qədimdir. İlk daş alət işə düşəndən və ilk təkər fırlanandan çox əvvəl, ilk kənd salınandan və ilk yazı meydana çıxandan çox-çox əvvəl bir qadın və bir kişi dodaqların səssiz dilini kəşf etdilər. Sivilizasiyanı insanlararası yaxınlıq yaratdı. Öpüş sadəcə iki ağzın görüşməsi, dodaqların bir-birinə toxunması deyil, iki iç dünyanın görüşü, bir-birinə qovuşmasıdır. Öpüş iki ruh arasındakı ən qısa məsafə və "mən"dən "biz"ə ən qəşəng səyahətdir.

Dünyaya gələcək hər uşaq əvvəlcə xəyal edilir, sonra sevgi ilə qarşılanır və daha sonra saysız-hesabsız öpüşlərlə əhatə olunur. Bəşəriyyətin gələcəyi qadın və kişinin öpüşü, bir-birinə bağlılığı və bu bağlılığın yaratdığı enerjiden qurulur. Sabahın ilk memarları öpüşməyə və sevməyə cəsarət edən kişi və qadın cütüdür.

Öpüş məntiqin, dərrakənin deyil, onlardan daha qədim olan hissin, həyəcanın məhsuludur, həyatın zəfəridir. Qısa öpüş anında hesab və ya səmərə yoxdur, etibar və incəlik var. Hər həqiqi öpüş dəqiq ölçülə bilməyən duyğuları, kişi və qadın arasındakı cazibə qüvvəsini nümayiş etdirir. Bunlarla yanaşı öpüş həm də müqavimət hadisəsidir; o, sonsuz və qarışıq bağlantı çağında tənhalığa müqavimət göstərir, insanı tənhalıqdan xilas edir.

Öpüş hər şeydə fayda güdən soyuq məntiqə tabe olmur. Dövrümüz robotlara insan sifəti, insan qabiliyyəti verməyi xəyal edir. Robot insan üzünün hər hərəkətini heyretətamiz dəqiqliklə təqlid edə bilər, dodaqların hərəkətini təkrarlaya bilər, insanın görə bilmədiyi, gücü çatmayan ağır işləri görə bilər. Lakin onun mükəmməl ifasının arxasında titrəyən bir ürək dayanmır, rədd edilmə qorxusu, yoxluqdan doğan həsrət, hicrandan sonrakı vüsəl sevinci, özünü başqasına həsr etmək hissi yoxdur. O, ancaq icra edir, təqlid edir. Robotları təkmilləşdirmək yaxşıdır, faydalıdır. Amma daha böyük vəzifəmiz insanın öz sifətini itirməməsini təmin etməkdir. Öpüş insanın yavaş-yavaş itaətkar robota çevrilməsinə imkan vermir! Robot biliyimizi miras ala bilər, insanlığımız isə sevginin yadıgarıdır. Gələcək heç bir mükəmməl maşının sahib ola bilmədiyi, ancaq insana xas olan qabiliyyətdən – həyat bəxş edən öpüşün və sevginin davam etməsindən asılıdır.

31

Daşkənd hava limanından Mərkəzi (Şimal) Dəmir Yolu Vağzalına birbaşa getmək əvəzinə Aslan Daşkənd haqqında Durnada ilkin təsəvvür yaratmaq üçün dolanbac yol seçdi. Taksini diqqətəlayiq yerlərdə saxlamaqla gəzə-gəzə sonda Əmir Teymur meydanı və Daşkənd Şəhər Parkında dayanıb vağzala yetişdilər. Aslan üçün bu sevdii Özbəkistana bir qayıdış, Durna üçün isə ilk gəliş idi. Qadın yanında addımlayan kişiyə etibar edirdi. İlk addımdan etibarən bu qədim torpaq onların ortaq xəyallarına, sevgilərini böyüdən birgə məkana çevrilməyə başladı.

Özbəkistan və Səmərqənd haqqında çox oxumuş və eşitmiş olsa da, Durna üçün hər şey yenidir: hava limanı, danışılan dil, insan simaları, memarlıq, hətta hava belə. O, özünü tamamilə yad hiss etmir, çünki Özbəkistan və özbək mədəniyyəti azərbaycanlı üçün anlaşılan və xoşa gələndir. Rahatdır, çünki yanında bu məkanı ona tanıdacaq sevimli insan var. Təyyarədə və taksidə yol gedə-gedə düşünürdü. “Bir müddət adi həyatımdan kənara çıxıb, doğma dünyamızı geridə qoyub yeni dünyaya daxil oluram – sevgilimlə birlikdə! İkiqat həzz!

Aslan Durnanın rahatlığı üçün özündə bir məsuliyyət hiss edirdi. “Burada əvvəllər olmuşam, amma indi onunla bir yerdəyəm, ona görə yeni, fərqli səfərdəyəm. İstəyirəm ki, bura gözəlim Durnanın xoşuna gəlsin. Gözəl yerləri ona göstərmək, onu məmnun etmək istəyirəm, hər ikimizə aid yeni xatirələr yaşansın.”

İki sevgili yeni ölkədə müvəqqəti olaraq iki vətəndaşlı bir dünyaya çevrilirlər. Onlar həm ölkəni, həm də yeni şəraitdə, səyahətdə bir-birlərini yenidən kəşf edəcəklər.

“Afrosiyob” qatarı ^{17*} Daşkənddən Səmərqəndə doğru yola düşəndə Durna pəncərənin yanında oturub otlu-ağacılı yaşıllıqların, tarla, çöl və evlərin sürətlə arxalarında yoxa çıxmasını seyr edir, hərdənbir irəlilənməyə çalışırdı. Aslan sağ əlini uzadıb ovucunu açdı. Heç nə demədi. Bir an keçdi. Durna əlini onun əlinin üstünə qoydu, sonra dodaqlarını azca büzüb ona öpüş göndərdi. Xoş təşəbbüs və oynaq seçim.

Bir-birini tanıyalı bu, onların birlikdə ilk səyahəti idi. O vaxta qədər onların sevgisi söhbətlərdə, dəfələrlə oxunan mesajlarda, əvvəli təmkinli, davamı çoxşünəli görüşlərdə pərvazlanırdı. İndi onların Özbəkistanda, sürətlə hərəkət edən bir qatarda yan-yanı oturması, bu sadə həqiqət fəvqəladə hiss-həyəcan axını doğururdu.

--Necəsən, gözəlim?!

Aslanın sadə sualına Durnadan duyğulu cavab gəldi:

--Xoşbəxt olduğumu deməyə qorxuram.

--Niyə?

--Çünki xoşbəxt olduğumu səsim ətrafa yayır və... göz dəyər.

Aslan güldü:

--Gərək göz muncuğu götürəydin Bakıdan.

--Götürmüşəm, çantamdadır.

--Biz ki, dördəlli, dörd ayaqlı möcüzəli bir məxluq olmuşuq, ona adi insan gözü dəyə bilməz, narahat olma.

Durna fikrə getdi, sonra Aslana baxdı:

--Biz niyə belə gec görüşdük, gec tanıdığımız bir-birimizi?

--Hə... Əvvəl mən verirdim bu sualı, növbə sənəmi çatdı? Bir-birimizi tanımaq vaxtı gəlməmişdi, elə ki, gəldi, yetişdi, onda görüşdük.

--İyirmi il əvvəl görüşsəydik...

--İyirmi il əvvəl görüşsək sənə heyran etməyə çalışardım. Sən də havalı olduğun üçün heyran olmazdın, bir az olsan da olmamış kimi davranardın. Bir-birimizi, böyük ehtimalla, tam başa düşməzdik, bəlkə də səhv başa düşərdik.

Durna gülümsədi:

--Bəs indi?

--İndi sənə heyran və fəth etməyə çalışmıram. Sadəcə sənənlə dürüst və səmimi olmaq istəyirəm, əlbəttə, bacardığım qədər.

32

Səmərqənddə tarixi mərkəzin yaxınlığındakı Kontinental oteldə yerləşdilər.

Durna ikiadamlıq enli çarpayının üstündə oturub Aslana baxdı, Aslan ona yaxınlaşdı. Durna qızardı. Aslan onun yanında oturub gözünü yumdu, üzünü ehmalca Durnanın üzünə yapışdırdı. Sevgililər ilk dəfə bir otaqda, bir çarpayıda birləşdilər. Onlar sönmək bilməyən

ehtirasla yanaşı maneələrin qəfil yoxa çıxması kimi daha bir güclü və qəribə hisslə qarşılaşdılar. Bu vaxta qədər hər qucaqlaşma, xüsusilə öpüş ehtiyat tələb edir və yarımçıq qala bilirdi - kimsə görə bilərdi, vaxt az idi. Hər görüş, nə qədər uzun sürsə də, sonra ayrılmaq lazım gəlirdi. İndi ilk dəfə bağlaya biləcəkləri bir qapı və yalnız onlara məxsus olan saatlar, günlər var idi.

Qadın və kişi təbii olaraq sevinir, eyni zamanda qəribə duyğular yaşayır, özlərini bir az narahat hiss edirdilər. Dalda küçələrdəki öpüşlər onlara yaxınlığın dadını hiss etdirmiş, eyni otağı paylaşmaq isə maneəsiz yaxınlığa şərait yaratmışdı. Amma bu fürsət suallar da doğururdu. Gerçəklik təsəvvür edilənə bənzəyəcəkmi? Aramızda məsafə olmadan, pərdə olmadan o, məni necə qəbul edəcək?

Bu vəziyyət uzun çəkmədi, bir rahatlıq hissi ilə əvəz olundu. Sakitcə yan-yanə oturub heç kimi narahat etmədən danışmaq, gülmək imkanları vardı. Biri yuxuya gedib oyandıqdan sonra digərinin hələ də orada olduğunu görə bilərdi. Qucaqlaşmağı və öpüşü bir neçə saniyədən sonra bitirmək məcburiyyəti yox idi. Bu davamlılıq psixoloji cəhətdən vacibdir: sevgi oğurlanmış bir hadisə olmaqdan çıxır və ortaqlıq həyat həzzinə çevrilir. Heç nədən çəkinmədən azad gəzib-dolaşmaq və gecə-gündüz birlikdə olmaq səadəti ilə yanaşı, intim yaxınlığın doğurduğu həyəcan, şəfqət və maraq, həmçinin bir-birini məyus etmək qorxusu da yaşanırdı. Keçici ər-arvad olmaq hissi, hələ özlərinə məxsus olmayan bir həyata sahib olmaq duyğusu onlara qəribə gəlirdi.

Aslan Səmərqənddə iki dəfə olmuşdu, şəhəri tanıyırdı. Otaqdan geniş yol, park və şəhərin damları görünürdü. İçəridə qalmaq istəmədilər. Gəzməyə gəlmişdilər. Bakıdakı tanış insan çoxluğundan ayrılıb qol-qola Səmərqəndin qədimliyinə qovuşmaq istəyirdilər. Səmərqənd onları işıqlı, buludsuz səma və qızmar yay istisi ilə qarşıladı. Birdən göyün üzünü qaraldı, Günəş yoxa çıxdı. Dəhşətli bir leysan və dolu yağmağa başladı. Hər tərəfə səpələnən iri, yuvarlaq buz dənələri yeri döyəcəyib səs salır, ağacların yarpaq və budaqlarını qırıb tökdürdü. Sevgililəri salamlayan dolu və yağış Səmərqənddə istisna bir təbiət hadisəsi idi. Sevgililər bu yağışı Bakıdan sonra Səmərqəndin də onları salamlaması kimi qəbul etdilər. Bu, bir sevgi yağışı, sehrli sevgi nağılı idi. İsti hava yağışdan sonra sərin, tərtəmiz havaya döndü.

Səmərqənddə ilahi göyün maviliyi sənətkar qüdrətinin yer üzərində yaratdığı qədim möhtəşəm abidələrin maviliyi ilə qovuşur, bu mavilik təbiətin göz oxşayan yaşıllıqları, hündür, qollu-budaqlı ağacları ilə ittifaqa girib lətif gözəllik, möcüzəli bir dünya nümayiş etdirir. Sevgililər gedişli-gəlişli geniş yollarda, Günəş şüalarına qarşı çətin tutan bağlarda, qədim həyətlərdə gəzib-dolaşmaqdan yorulmadılar.

33

Məşhur Registan meydanına ¹⁸ * getdilər. Meydandakı firuzəyi, qızılı, göyümtül-bənövşəyi və torpaq sarısı rənglərlə, həndəsi naxışlarla örtülmüş üç mədrəsə ansamblı sanki üzünü səmaya açılmış üçölçülü nəhəng əlyazma idi. Bir neçə dəqiqə heç biri danışmadı. Aslan abidələr önündə dayanıb fikrə getdi. Durna Aslana baxdı. Onu başqa insanlar arasında diqqətlə izləmişdi, Aslan hər zaman inamla danışır, adətən diqqətlə dinləyir, bir müddət susur, sakit dayanırdı. Burada o, fərqli görünürdü. Üzündəki ciddiyyət yox olmuşdu. Heyranlıq onu yumşaltmışdı.

Aslan Uluqbəy mədrəsəsinin mahiyyəti və qısa tarixi barədə Durnanı məlumatlandırdı. Mədrəsənin daxili hissəsindəki qədim hücrələrdə milli suvenirlər, bəzək əşyaları, ipək şərf və paltarlar satılırdı. Hücrələrin birində şarf satan yaşlı qadın onları maraqla izləyirdi. Birdən o, rusca soruşdu:

--Təzə evlənmişsiniz?

Durna və Aslan bir-birlərinə baxdılar.

--Xeyr, -deyə Durna cavab verdi.

Cavab qadına bəs etmədi:

--Deməli, təzə aşiq olubsunuz...

Bu dəfə heç biri onu düzəltmədi, yenidən xoş nəzərlə bir-birinə baxdılar.

Aslan Durnaya yaşıl-firuzəyi rəngli şərf və rəngbərəng özbək milli geyimi aldı. Durna əvvəl etiraz etsə də, ona çox yaraşdığını görüb gözlənilmədən Aslanın yanağından öpdü, hətta sözlə də oynadı:

--Səmərqəndin baş meydanına gəlib öpüşməməyimiz günah olar.

Aslan baş hərəkəti ilə razılığını bildirdi, Durnanın qoçaqlığını "maşallah"la qarşılayıb əlavə etdi:

-Bakıda bərabər gəzərkən özbək paltarını geyin, özbək gözəlinə dön, bu həqir bəndən də bu sevgi səyahətinin dadını və qoxusunu yenidən yaşasın.

Ortaq xoş gələcək haqqında deyilən hər fikir, hər söz məmnunluq doğurur.

Durna gözlərini aşağı saldı - utanırdan deyil, xoşbəxtliyi içində gizlədib yaşatmaq üçün.

Axşamüstü Əmir Teymurun şəxsi nəzarəti altında inşa olunmuş Bibi-Xanım məscidinə ^{19*} doğru getdilər. Günəşin batması qədim kərpic hörgünü bal rənginə çevirmişdi. Məscid kompleksinə baxıb yaxınlıqdakı Siyab bazarına ^{20*} üz tutdular, üç tağ şəkilli baş girişdən içəri daxil oldular. Nəhəng bazar hələ də dolu idi. Quru ərik, badam, kişmiş, ədviyyatlar, yemiş, turşular və yuvarlaq Səmərqənd çörəyi satanlar səslənir, gəl-gəl deyirdilər.

Durna quru meyvələrin dadına baxmağa başladı. Başladı, nə başladı! Aslana onun arxasınca gəzmək qaldı. Aslan "Sənə bir Özbəkistan yemişi və bir Səmərqənd çörəyi alacam, evə apar" dedi (və etdi).

34

Ertəsi gün səhər sevgililər Günəş doğmazdan əvvəl oyandılar. Bir neçə dəqiqə pəncərədən boylanıb şəhərin qaranlıqdan silkinib çıxmasını izlədilər. Ağaran, al rəngin çalarları ilə işıqlanan səma altında günbəzlər və minarələr göründülər. Hara, hansı maraqlı yerlərə getməyi bu şəhərlə tanış olan Aslan təklif edir, Durna da məmnuniyyətlə "gedək" deyirdi. Bu dəfə Durnanın təklifi ilə (ona da Bakıda bir iş yoldaşı deyibmiş) Səmərqəndin səs-küylü mərkəzindən kənarda yerləşən Konigil kəndindəki kağız fabrikinə ^{21*} səfər etdilər. Səmərqənd və kağız mövzusu maraqlıdır, tarixi çaları var. 751-ci il İslam ordusu ilə Çin ordusu arasındakı Talas savaşında ^{22*} müsəlmanlar əsir düşən çinlilərdən kağızın nə olduğunu öyrəndilər və Səmərqənddə ilk kağız karxanasını qurdular. Buradan kağız İslam dünyasına, daha sonra Avropaya yayıldı.

Bura fərqli bir dünya idi, maraqlı muzey və əsl kənd həyatı ilə qarşılaşdılar. Tut ağacının qabığından ipək kimi kağızın necə yaranmasını addım-addım izlədilər. Son mərhələdə Aslan kağız düzəltməyə girişdi, mərmər daşla qurumuş vərəqi cilalayıb işi bitirdi. Bir an sakit dayandı, sonra Durnaya tərəf döndü, kağızı iki əli ilə yuxarı qaldırdı, o üzünə-bu üzünə çevirib Durnanı yelpiklədi; bu, tək Durnanın deyil, ətrafdakı turistlərin də xoşuna gəldi, kimsə əl çaldı. Ərazidə qədim üsulla tikilmiş su dəyirmanları və kiçik asma körpülər vardı. Aslan bu canlı laboratoriyada Durnaya dəniz necə üyüdüldüyünü izah etdi.

Durna fotosəkil və video-çəkiliş həvəskarıdır. Gecəli-gündüzlü, dağlı-aranlı, çaylı-göllü təbiət mənzərələrini, memarlıq abidələrini, özü və ətrafındakıların maraqlı anlarını şəkil qalereyasına və musiqili qısa filmlərə döndərməkdən həzz alır. Səmərqənddə çəkiliş üçün Aslanın daha yeni olan mobil telefonundan istifadə etmək istədi. Aslan məmnuniyyətlə telefonunu ona verdi, zarafat da etdi (zarafatında həqiqət də vardı):

--Mənim canımı qurtarırsan yay vaxtı bu yükü cibimdə daşımaqdan. Sağ ol!

Durna və Aslan gah yanaşı gəzir, söhbət edir, gah aralanır, hərə öz marağına uyğun yerə baxır və ya biri oturub dincəlir, digəri gəzib dolanırdı. Aslan Durnaya sərbəstlik vermək və bir az da dincəlmək üçün gəzə-gəzə aralandı, bir tərəfdə əyləşib təzə portağal suyu sifariş

etdi. Ürəyi Durnanı istədi. "Həyatım nə gözəl dəyişdi. Durna olmasa, mənə rast gəlməsə, dünya əlbəttə dağılmazdı, əvvəlki kimi qalardı, mən də əvvəlki kimi yaşayar, yoluma davam edərdim. Amma gəldi, çıxdı qarşıma, dünyam gözəlləşdi, yeni mənə qazandı. İndi bu yeni dünyada elə xoşbəxtəm ki, Durnasız həyatı təsəvvür edə bilmirəm...". Bir müddət keçdi. Durnanın sakitcə yaxınlaşıb yanında əyləşdiyini hiss etmədi. Birdən onu görüb qucaqladı, Durna həmişə olduğu kimi ona sığınmaq, qucağına girmək əvəzinə başını yana döndərdi. Aslan təəccübləndi:

--Nə olub, gözəlim? Kefin niyə pozulub?

-Nə olacaq?! Əziz Svetan sağ olsun, yazışdığın o biri əziz xanımlar sağ olsunlar!

Bunu deyib telefonu Aslanın qarşısına masanın üstünə qoydu. Aslan anladı, Durna mobil telefondakı köhnə və bəzi yeni yazışmaları izləyib. Bərk hirsələndi, sifəti bozardı. Ayağa qalxıb Durnanın üzünə baxmadan və heç nə demədən sürətlə aralandı. Durna özünü itirdi, Aslandan belə kəskin münasibət, bu cür sərt davranış gözləmədi. Ağladı. Halı pisləşdi. Göz yaşlarını silib Aslanın arxasınca getdi. Onu bağın içindən axan çayın kənarında, bir daşın üstündə oturmuş vəziyyətdə tapdı. Yaxınlaşdı:

-- Nə dedim ki, belə hirsələndin, üzün döndü? Sadəcə maraqlandım - Sveta ilə əlaqəniz bitməyibmi? Digər bir xanım da sənin işini, yazını tərifləyir, amma gözü səndədir, hiss olunur...

Aslan dillənmədi. Onun üz, göz və dodaqlarından heç vaxt əksik olmayan təbəssümündən bir iz-toz qalmamışdı. Durnanın gözü yenə yaşardı:

--Məni düz başa düşməmişən. Nə günah işlətdim ki? Günahım varsa bağışla.

Əlini Aslanın saçlarına toxundurdu. Aslan yavaşca gözlərini qaldırıb Durna tərəfə baxdı, üzünə-gözünə deyil, Durna tərəfə:

--Svetanı mən neçə illərdir görmürəm. O öz həyatını yaşayır, mən də öz həyatımı. Qızımız Saranı İstanbulda ali məktəbə qoyandan sonra bir-iki dəfə təşəkkür, ümumi hal-əhval məktubu yazıb, mən də ona cavab vermişəm. Ümumiyyətlə, çoxsaylı insanlarla əlaqəm var, ortaq maraqlar var, həmkarlıq var. Onlar arasında qız, qadınlar da var. Və... Və səndən başqa ehtirasla öpüb əzizlədiyim başqa qadın yoxdur. Sən isə sənə yaraşmayan, sənə yaraşdırmadığım bir iş etdin, telefonumdakı yazıları araşdırmağa başladın. Məni günahlandırırısan. Utanmırısan?

Durna sarsıldı. Üzü soldu. Göz yaşlarını saxlaya bilmədi:

--Əzizim, mənə qarşı çox ağır ittiham qaldırdın. Sənin məktublarını tapıb oxumaq fikrim olmayıb. Etməyəm bunu. Sadəcə, çəkdiyim şəkil və videoları öz telefonuma göndərəndə təsadüfən iki yazışma gözümə dəydi. Mənə toxundu onlar. Bu təbii deyilmi sevən insan üçün?!

Aslan bu dəfə diqqətlə Durnanın üzünə baxdı, onun yaxşı vəziyyətdə olmadığını gördü. Hələ hirsini tam boğa bilməsə də təmkinini bərpa etdi:

--Gözəlim, sevgilim! Mənə qarşı bir az qısqanc ola bilərsən, bu, başa düşüləndir. Məsələ onda deyil. Bir yanlışın məndən şübhələnməyindir. Deməli məni yaxşı tanımırısan. O halda niyə sevirsən məni? Kim səni məcbur edir? Digər, daha böyük yanlışın özünə hörmət etməməyindir. Niyə belə xoşagəlməz işlə, sevdiyin insanın telefonunu təftiş etməklə məşğulsan?

Bunu deyib ayağa qalxdı, Durnanı qucaqlayıb alnından öpdü. Durna artıq neçənci dəfə göz yaşlarını saxlaya bilmədi, özbaşına buraxdı.

35

Üçüncü gün səhər yeməyindən sonra Şahi-Zinda mavzoleylər kompleksini, günorta yeməyindən sonra isə Əmir Teymur Məqbərəsini ziyarət etdilər. Aslan hər iki abidə barədə

qısa məlumat verdi. Günorta yüngül yağış yağmağa başladı. Küçədə daşlar qaraldı, firuzəyi günbəzlər boz səma fonunda daha parlaq, daha canlı göründülər.

Otelin qarşısında çox hündür, əzəmətli ağacların nəfəs alıb nəfəs verdikləri gözəl park vardı. Parkın otelə yaxın olan ucunda Əmir Teymurun böyük heykəli dayanmışdı. Sevgililər çox zaman onun yanından keçir, qarşısında dayanır, söhbət edirdilər. Bura Durnanın xoşuna gəlirdi. Günorta idi. Əmir Teymurun həyatı və savaşları barədə söhbət edirdilər. Durna söz atdı:

--Mən hökmdarları deyil, elm və sənət adamlarını sevirəm. Dünyanı gözəlləşdirən, beynimizi və ruhumuzu oxşayan onlardır. Əmir Teymurla Hafizin əhvalatını yəqin bilirsən...

Aslan bu əfsanəni əlbəttə yaxşı bilirdi, yeri gələndə kimlərə danışmışdı. Son illər isə, yeri gəlsə də onu danışmamağa, təkrar etməməyə, yada salmamağa çalışırdı, "bir şeyi nə qədər danışarlar?!". İndi Durna söz salanda dillənmədi, "bilirəm" demədi. Durna ürəyində "nə əcəb bilmir" deyər təəccübləndi, həm də sevindi ki, sevdiyi, söhbətindən doymadığı bir insana maraqlı bir rəvayət söyləyəcək...

... Hafiz Şirazi'nin bir qəzəlində belə bir beyt var:

Əgər an torke-Şirazi be dəst arəd dele ma ra,

Be xale henduyəş bəxşəm Səmərqəndo Buxara ra. ^{23*}

Mənası belədir: "Əgər o Şiraz türkü qəlbimi ələ ala bilsə, onun hind xalına (yəni, qara xalına) Səmərqəndi və Buxaranı bağışlayaram."

Deyilənə görə Əmir Teymur bu sözləri eşidəndə əmr edir, Hafizi onun hüsuruna gətirirlər.

Teymur qəzəbli halda Hafizi dindirir:

-- Mən bu qılıncla dünyanın yarısını fəth etdim, çox ölkəni viran etdim ki, mənim taxt-tacım olan Səmərqənd və Buxara abad olsun. Sən isə mənim Səmərqəndimi, Buxaramı bir Şiraz türkünün, bir gözəlin qara xalına bağışlayırsan! Yəni sən belə səxavətli sən?! Deyilənə görə Hafiz zəhmli hökmdarın qarşısında özünü itirmir, təbəssümlə:

--Ey aləmin sultanı, bax elə bu səxavətimin nəticəsidir ki, bu günə düşmüşəm, - deyib kasıb görkəmini, köhnə əbasını, nimdaş paltarını göstərir. Şairin gözəl cavabından təsirlənən Əmir Teymur onu bağışlayır, nə bilim, bəlkə hədiyyə də verir...

--Əladır, hə?! Amma, bilmirəm bu görüş harda baş tutub? Səmərqənddəmi, ya harda? Aslan Durnanı qucaqlayıb öpdü, üzünü Əmir Teymurun heykəlinə tutub:

--Bağışla Əmir Teymur, hüsurunda yüngüllük etdim, - dedi və qaşlarını dartıb gülümsündü:

--Gözəlim, rəvayətə görə bu Şirazda baş verib, Əmir Teymur ora hücum edəndə "Şirazlı Hafizi tapın, gətirin" deyib. Bir də, ləzzətlə söylədiyin bu rəvayətin fərqli bir sonluğu da var. Hafiz hökmdarın qəzəbindən qorxub deyir ki, "Ey dünyanın sahibi, şeiri sizə düz çatdırmayıblar, təhrif ediblər. Mən *Be xale henduyəş bəxşəm Səmərqəndo Buxara ra* deməmişəm, demişəm ki, *Be xal-e henduyəş bəxşəm se mən qənd-o do xorma ra* ^{24*}. *Onun qara xalına üç mən qənd, iki xurma bağışlayaram*". "Mən" o dövrün çəki vahididir. Əmir Teymur Hafizin hazır cavablığına heyran qalıb onu bağışlayır...

Durna qaşlarını çatıb başını buladı, qınayıcı nəzərlə Aslana baxdı:

--Ayıb deyil, məni ələ salıbsan?

Aslan öz növbəsində başını buladı:

--Bu nə deməkdir, dəlimi olubsan? Nə demək istəyirsən?

--Mən soruşdum ki, "Əmir Teymur və Hafizin rəvayətini bilirsənmi?", dedin ki, "bilmirəm", mən ağılsız da ağzımı açıb sənə guya təzə bir şey danışdım.

Aslan güldü:

--Ay ədəbiyyatçı xanım, sözü olduğu kimi de, uydurma, bizim ləhcəmizdə burcutma deyirlər. Sualına gələndə isə, mən dillənmədim ki heç! Nə vaxt "bilmirəm" dedim?

--Nəsə... Başa düşdüm, istəyibsən ki, mən danışım.

--Ay sağ ol! Hər şey yoluna düşdü mənə.

Durnanın hirsli keçdi, ürəkdən güldü:

--Deməli, şair də bizim kimi - sözü böyük deyib, sonra burcudub qaça bilirmiş.
--Həəə, ay Durna xanım, aşiqin təbiəti belədir. Sözü sonsuz imkanlarından bəhrələnir, ağlına nə gəlsə dildə onu vəd edir. Söz vermək asan, ona əməl etmək çətindir. Həyatda isə aşiq "sənə həyatımı verməyə hazıram deyir", bu gurultulu böyük vəd də çox zaman sevgilisinə bəs edir.

36

Yerli mətbəxlə yaxşı tanış oldular, ləzzətlə Səmərqənd plovu, təndirdə samsa, mastava, laqman yedilər ^{25*}. Şərqin qəlbində Qərb romantikasını da daddılar, bir axşam yeməyi üçün otelin yanındakı italyan restoranına getdilər. Durna yeyə-yeyə "of, arıqlamaq istəyən qadına bax, gecə-gündüz yeməkdədir, gözü doymur, ujas" ^{26*}.

Aslan ona ürək-dirək verdi:

--Səfərdə arıqlamaq olmaz! Bu, savaşa silahsız getmək kimi ağılsız bir şey olardı.

--Eh, sənə nə var ki?!

Gecə yenidən Registan meydanına qayıtdılar. Yer in üstündə, göyün aşağı endiyi yerdə işıqlanan üç mədrəsəli meydan və onlara tərəf boylanın insanları sanki ayrı, təcrid olunmuş, başqa planetdən gəlmiş bir dünya idi. Fotoşəkillər bu mənzərəni əks etdirir, yadıqar qalır, lakin onlar axşam havasını, yaxınlıqdakı əlin istiliyini, ayrılığın hüznünü əks etdirməkdə acizdir.

Səmərqənddə keçən üç gün özü ilə xəfif bir hüzn də gətirdi. Vaxt məhdud olduğundan, vüsəl elə lap başdan öz içində bir hicran duyğusu ilə qarşılaşır. Otelə çatıb onlara ayrılmış otağa daxil olanda xoş bir düşüncə vardı: "qarşımızda üç tam günümüz var". İkinci gün: "geriyə yalnız sabah qalıb." Üçüncü gün isə hər adi an belə qiymətli idi, çünki o, xatirəyə çevrilməkdə idi. Nə olursa olsun, nə qədər gözəl günlər yaşansa da, arada sancılı, ağır bir sual dolanır: bu üç gündən sonra nə olacaq? Bircə şey məlumdur: yaşadıkları bu üç günün həsrətini çəkəcəklər.

"Afrosiyob" onları Daşkəndə aparırdı. Səmərqənd qatarın arxasında yox oldu - əvvəlcə evlər, sonra ətraf, sonra günbəzlərin mavi rəngi. Durna yenidən pəncərənin yanında yerləşdi. Aslan onun yanında oturub telefonunda nəyəsə baxırdı, birdən başını qaldırıb sükutu pozdu:

--Nəsə susubsan, danışmırsan.

--Bu üç gün çox azdır.

--Səmərqəndə? Səmərqənd üçün?

--Bizə. Səmərqənddə bizə. İstəmirəm ki, bu səyahət bir dəfə baş verən gözəl bir hadisə olaraq qalsın.

--Bəs nə olsun?

--Bir başlanğıc olsun. Davamı olsun.

Durna bunu deyib əli ilə Aslanın üzünü sığalladı:

--Nə vaxt qayıdacağıq Səmərqəndə?

Aslan əllərini yuxarı qaldırıb döşünü irəli verdi. Gümrah görünürdü, ötkəm səslə dedi:

--Nə vaxt istəsən!

Durna başını tərpətdi və pəncərədən sürətlə dəyişən mənzərəyə tərəf baxmağa başladı.

Aslan Səmərqənd barədə sözünü tamamladı:

--Əlbəttə, Səmərqənddə görməli çox yerlər, abidələr var ki, onlara vaxtımız çatmadı.

Daşkənd böyükdür, paytaxtdır, amma tarixdəki rolu və tarixi abidələr baxımından Səmərqənd Daşkənddən daha məşhurdur – mənə belə demək mümkündür. Hə, bilirsənmi - Özbəkistan Sovet Sosialist Respublikasının ilk paytaxtı Səmərqənd idi, 1925-1930-cu illərdə.

Birlikdə xatirələrə daldılar. İtirdikləri valideynlərdən, orta və ali məktəb həyatlarından, iş həyatı və kitablardan danışdılar.

Durna barmağı ilə yavaşca pəncərə toxundu:

--Xatirəsiz insan yoxdur. Bax, keçmişdəkiləri necə xatırlayırıq.

Aslan sağ əlinin şəhadət barmağını Durnanın pəncərəyə toxunan barmağı üstünə qoydu:

--Biz keçmiş zamanda qalanda yəqin bizi də xatırlayanlar olacaq. Məndən sonra yəqin sən məni xatırlayacaqsan.

Durna hirsləndi, barmağını Aslanın dodaqlarına toxundurub "sus" işarəsi verdi.

Geri Daşkəndə gedən yolda dəyişiklik yoxdu, həmin tarlalar, kəndlər, yollar, ağaclar, otlar və geniş Özbəkistan səması və sevgini gələcəyə daşıyan bir ifadə - "Nə vaxt istəsən".

Aslan yol üçün götürdüyü kitabı əlinə alıb oxumağa başladı. Durna qəlbinin dərinliklərindən gələn bir hərarətlə, şəfqət dolu gözlərlə bu doğma insanı seyr edir, fikirləşirdi...

... Bu insanı niyə belə çox, əslində dəlicəsinə sevirəm?! Uzun illər idealım olub, uzaqdan.

Tanış oldum, sevdim, xoşbəxt oldum. O da məni sevdi. Sevib o dərəcədə də sevilmək inanılmaz duyğudur! Əlbəttə ideal deyəndə söhbət canlı insandan gedir, onun xasiyyət və davranışında təbii, fərqli xüsusiyyətlər olur. Mənim Aslanım adi saydığı şeylərlə başını yormur, onu başqalarına həvalə edir. Telefonundakı şəkilləri, videoları "sən düzəlt, ixtisar et, qaydaya sal" dedi. Çox götür-qoy edəndir, düşünür, düşünür. Qadınlar onu çox sevirlər. Niyə də sevməsinlər. Mən niyə sevdim?! O da biganə qalmır, sərbəst davranır, zarafat edir.

Bundan bir az xoşum gəlmir. Amma, üzü dönəndə yaman dönürmüş. Bu gözəl səyahəti az qala burnumdan tökəcəkdə. Amma sonra zarafat edə-edə könlümü aldı! Mənə "düz edirsən, qısqan" dedi... Səfər də o qədər gözəl oldu ki, onu ömrüm boyu xatırlayacam. Bu möhtəşəm şəhəri görə- görə, gəzə-gəzə Aslanımı da müşahidə etdim; inamlı gəzişini, insanlarla necə danışdığını, mənə göstərmək üçün səylə maraqlı məkanlar seçdiyini izlədim...

Durna vurğun gözlərlə Aslanı süzdü, gözünü yumdu, amma, qəribədir, Aslanı görürdü...
... Onunla dünyam dəyişdi, həyatım dərin məna qazandı, gözəlləşdi. Onunla yaşadığım hər an gözəldir...

Keçənləri geri qaytarmaq mümkün deyil, gənclik də daxil olmaqla. Amma sevgi ilə dolu günlər gənclik hisslərini yenidən canlandırmağa, unudulmuş xoş duyğuları qaytarmağa qadirdir. Birgə səyahətdə gündəlik qayğılar, keçmişin yaraları unudulur, qadın və kişi bu günün həzzi ilə yaşayır, yaxın gələcəyin ətrini duyurlar.

Son

İzahlar

- 1* . Qatdama (qatlama). Xəmiri qat-qat yayılaraq hazırlanan ənənəvi bir un məmulatı – şirniyyatdır. Azərbaycanın qərb tərəfində və Gürcüstan azərbaycanlıları arasında hazırlanır və sevilir.
- 2 * . Mikayıl Müşfiqin məşhur “Yenə o bağ olaydı” şeirinə işarə edilir.
- 3 * . Görmə nəzəriyyəsi üçün bax: Hamlet İsaخانlı. Əsərləri. 1-ci cild. Bilik və Hikmət İşığında. Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, 2001. səh. 162-182 (“İşıq və rəng”).
- 4 * . Üzeyir bəy Hacıbəyovun məşhur “Arşın mal alan” əsərində Soltan bəy Cahan`ın dul olduğunu biləndə sevinir və “Çox əcəb, indi bəs nə eləyək?” deyir.
- 5 * . Rəşid bəy Əfəndiyevin “Durna” şeirinin ilk beytinə işarədir: “Ay havada uçan durna / Bizi qoyub qaçan durna” .
- 6 * . Təkamül nəticəsində beyin vacib saydığı işlərə qiymət və mükafat verən bir sistem inkişaf etdirdi. Bu sistemin mühüm bir iştirakçısı həvəs, öyrənmə, hərəkət, diqqət və yaddaşı tənzimləməyə kömək edən dopamin adlı kimyəvi daşıyıcıdır. Potensial bir həzz signalı (məsələn, sevilən yeməyin qoxusu) gələndə beyin dopamin ifraz edir və bu həzzi yaşamaq istəyi artır. Kitab oxumaq, dadlı yemək və ya musiqi alətində çalma kimi gündəlik işlərlə müqayisədə narkotik, qumar, alkoqol və bəzi riskli işlər daha çox dopamin vücuda gətirir və güclü həyəcan hissi yaradırlar. Anı, dərhal baş verən məmnunluq sevilir, neyləmək olar?! Bu təsir qısaömürlü olduğundan, insan onu təkrarlamaq istəyir. Zamanla beyin yüksək dopamin artımına uyğunlaşır, nəticədə eyni maddə və ya davranış daha az təsir yaradır və insan əvvəlki təsiri yaşamaq üçün daha böyük dozaya ehtiyac duyur. Beləliklə insanın təbii həyat tərzini dəyişir, həzzi anında artıran maddə və davranışdan asılılıq əmələ gəlir.
- 7 * . “Xəyal ilə gerçək həyat tutuşaydı əl-ələ”. Hamlet İsaخانlı. Təzadlar. Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, 2001. “Fələyin işi” qəzəbindən, səh. 96.
- 8* “Xəyalımı tərk et, yavrum, vüsəl həsrətindəyəm”. Hamlet İsaخانlı. Təzadlar. Xəzər Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, 2001. “Vüsəl həsrətindəyəm” qəzəbindən, səh. 95.
- 9*. “Küçələrə su səpmişəm, yar gələndə toz olmasın.” Məşhur xalq mahnısının ilk beyti
- 10*. Aparıcı misrası "Dilən, professor, utanma, dilən..." olan şeir şair və ədəbiyyatçı alim Fəmil Mehdi tərəfindən 1990-cı illərin əvvəllərində yazılıb.
- 11*. “Xandəmirov kimi mahalı çalıb-çapan qurumsaq”lar: Qasım bəy Zakirin “Xandəmirov çaldı-çapdı mahalı / O ki var tutub özün keçəl qurumsaq” beytinə işarədir. Xandəmirov Şuşa şəhərinin komendantı idi.
- 12*. “Aman, yaman ayrılıq”. Ayrılıq mahnısının “Ayrılıq, ayrılıq - aman ayrılıq / Hər bir dərddən olar, yaman ayrılıq” beytinə işarədir.
- 13*. A. S. Puşkinin 1833-cü ildə yazdığı və “Peterburq povesti” kimi təqdim etdiyi “Mednıy vsadnik”, yəni “Mis atlı” poeması.
- 14*. “Qonşu qız” mahnısı. Söz: Hüseyn Arif (Hüseynzadə), musiqi: Ələkbər Tağıyev.
- 15*. Mahnı: “Yağış yağır, sevgilim”. Söz: Hüseyn Arif (Hüseynzadə), musiqi: Ələkbər Tağıyev.
- 16*. “Hankı səmtə, hankı yana”? Səməd Vurğunun məşhur Azərbaycan şeirindən: Mən bir uşaq, sən bir ana, / Odur ki, bağliyam sana / Hansı səmtə, hankı yana / Hey uçsam da yuvam sənsən, / Elim, günüm, obam sənsən!
- 17* “Afrosiyob” qatarı. Daşkənd-Səmərqənd-Buxara və Daşkənd-Səmərqənd-Qarşi marşrutları ilə hərəkət edən sürətli qatar.
- 18* Registan meydanı. Səmərqəndin mərkəzində yerləşən, 15-ci əsrdə inşa olunmuş Uluqbəy mədrəsəsi və 17-ci əsrə aid Şirdor və Tilla-Kari mədrəsəsindən ibarət məşhur meydan.
- 19* Bibi-Xanım məscidi. Əmir Teymurun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə inşa olunmuş məscid-memarlıq abidəsi.

20* Siyab bazarı. Səmərqəndin Siyab çayı sahilində yerləşən, insanların ən çox gəldiyi yerlərdən biri olan böyük bazar.

21* Səmərqənd yaxınlığında yerləşən Konigil qəsəsində “Konigil kağız dəyirmanı” və ya “Miras kağız fabriki” adı ilə tanınan və orta əsrlər kağız hazırlama texnikasını nümayiş etdirən turist mərkəzi.

22* Talas savaşı. İslam Abbasi dövləti ilə Çin Tan dövləti arasındanda baş verən bu savaş Talas çayı sahilində, indiki Qırğızıstan və Qazaxıstan sərhədləri yaxınlığında baş verib (Özbəkistana da yaxındır). Çin tərəf məğlub oldu. İslam ordusunun qələbəsində karluq türklər mühüm rol oynadılar. Əsir düşən çinlilərdən kağız hazırlama işi öyrənilmiş və Səmərqənddə kağız istehsalı başlandı.

23* Hafiz Şirazinin qəzəlindən ilk beyt. Farsca orijinalı:

اگر آن ترک شیرازی به دست آرد دل ما را

بہ خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را

24* Farsca orijinalı: . “Mən” çəki ölçüsü olmaqla, diyardan diyara dəyişib, Təbrizdə “mən” təqribən 3 kiloqrama bərabər ölçü olub.

25* . Səmərqənd plovu, təndirdə samsa, mastava, laqman. Özbək mətbəxinin populyar yeməkləri.

26* Ujas. Rusca “dəhşət” mənası verən söz.